

HATTULA

Niinimäki

Sähkönsiirtoreittien arkeologinen inventointi 2024

Tilaaaja:
Niinimäen Tuulivoima Oy

Toteuttaja:
Heilu Oy

HATTULA Niinimäki

Sähkönsiirtoreittien arkeologinen inventointi 2024

Tiivistelmä

Hattulan Niinimäelle on suunnitteilla uusi tuulivoimahanke, jonka sähkönsiirron osalta tarkastellaan kolmea toteutusvaihtoehtoa. Hanketta valmisteleva Niinimäen Tuulivoima Oy tilasi sähkönsiirtoreittien arkeologisen inventoinnin Heilu Oy:ltä ja selvitys tehtiin syys-lokakuussa 2024. Reitit muuttuivat pieneltä osin maastotöiden jälkeen ja muutoskohtien inventointi tehtiin marraskuussa 2024. Inventoitavien reittien yhteispituus oli noin 42 kilometriä. Entuudestaan reittien kohdalta tunnettiin kolme kiinteää muinaisjäännöstä, kolme muuta kulttuuriperintökohdetta ja yksi löytöpaikka. Inventoinnissa havaittiin kaksitoista uutta arkeologista kohdetta, joista yhdeksän tulkittiin kiinteiksi muinaisjäännöksiksi ja kolme muiksi kulttuuriperintökohteiksi.

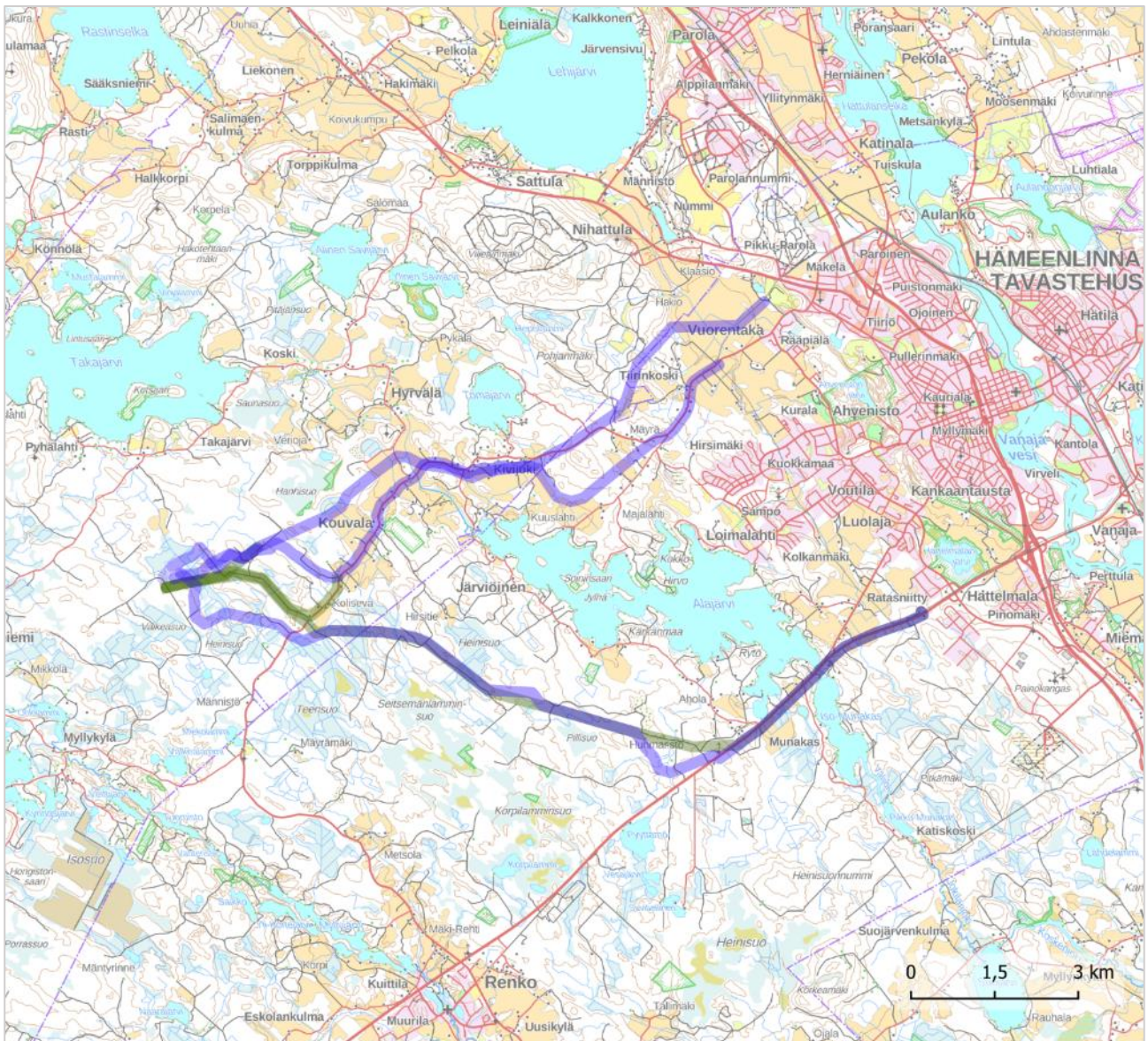
Arkistotiedot

Tutkimustyyppi:	Arkeologinen inventointi
Tutkimuksen tekijä:	Heilu Oy/ FM Sinikka Kärkkäinen ja FM Kalle Luoto
Kenttätyöaika:	4–5.9., 17.10. ja 18.11.2024
Tutkimusten rahoittaja:	Niinimäen Tuulivoima Oy
Lähialueen aikaisemmat tutkimukset:	- Jaakko Masonen & Markku Heikkinen 1987. Hämeen Härkätien inventointikertomus 1986–1987. - Kirsi Luoto, Kirsi 2006. Hämeenlinnan Sampo-Alajärven osayleiskaavan arkeologinen inventointi 2006. - Timo Jussila 2008. Hattula, eteläisten osien osayleiskaava-alueen muinaisjäännösinventointi. - Kärkkäinen, Sinikka 2023. Hattula Niinimäki tuulivoimapuistoalueen arkeologinen inventointi. Heilu Oy.

Kansikuva: Ensimmäisen maailmansodan aikaista taistelukaivantoa Letonmäellä Alajärven ja Iso-Munakkaan välisellä kannaksella. Kuvattu kaakkoon.

Taustakartat Maanmittauslaitoksen karttakuvapalvelusta (WMTS) 10-11/2024, ellei toisin mainita. Käytetty koordinaatisto ETRS-TM35FIN, korkeus N2000. Maanmittauslaitoksen Laserkeilausaineiston 5 p: käyttölisenssi MML 3052157703/05 00 00/2024.

Raportin kuvat: Sinikka Kärkkäinen.

Kartta 1. Yleiskartta. Inventoitavat sähkösiirtoreitit sinisellä. Vihreällä viivalla on esitetty sähkösiirtoreittien kulku ennen muutosta. MK 1: 120 000.

Sisällysluettelo

1. Johdanto	4
2. Inventointialueen perustietoja	4
3. Tutkimusmenetelmät.....	7
3.1. Esityöt	7
3.2. Maastotyöt ja raportointi.....	7
4. Havainnot	9
4.1. Hämeen Härkätie	10
4.2. Muut havainnot	17
5. Yhteenveto	18
6. Arkeologisen kulttuuriperinnön kohteet.....	19
Kiinteät muinaisjäännökset	21
1. Hakionmäki	21
2. Mäyränmäki.....	23
3. Sylkkylvaha (Sylkiönvaha)	25
4. Tuomola.....	26
5. Vehmaanmäki.....	28
6. Hosioskorpi	30
7. Vesajoki.....	32
8. Hämeen Härkätie Sipoonmäki	34
9. Lahdenperä	36
10. Letonmäki	38
11. Hämeen Härkätie Iso-Munakas	39
12. Lemonkellarinmäki	41
Muut kulttuuriperintökohteet.....	43
13. Hirvilampi	43
14. Kivijoki.....	45
15. Hämeen Härkätie Huhmaristontie.....	47
Löytöpaikka	48
16. Lakisto.....	48
Lähteet.....	49

1. Johdanto

Niinimäen Tuulivoima Oy valmistelee Hattulan Niinimäen tuulivoimahanketta, johon kuuluvien sähkönsiirtoreittivaihtoehtojen arkeologinen inventointi tilattiin Heilu Oy:ltä. Hankkeeseen kuuluu kolme vaihtoehtoista sähkönsiirtoreittiä; kaksi ilmajohtolinjaa ja yksi maakaapelilinjaus. Reitit alkavat Niinimäelle suunnitellulta tuulivoima-alueelta, joka on inventoitu vuonna 2023 (Kärkkäinen/ Heilu Oy), eikä samoja kohtia inventoitu nyt uudelleen. Hankealueen ulkopuolella kulkevien sähkönsiirtoreittien inventointi tehtiin FM Sinikka Kärkkäisen toimesta syys-lokakuussa 2024. Reitit muuttuivat pieneltä osin maastotöiden jälkeen ja muuttuneet kohdat inventoitiin marraskuussa 2024. Inventoinnin tavoitteena oli selvittää, sijaitseeko reiteillä vielä tuntemattomia arkeologisia kohteita, jotka tulee ottaa huomioon niiden toteutuksessa.

2. Inventointialueen perustietoja

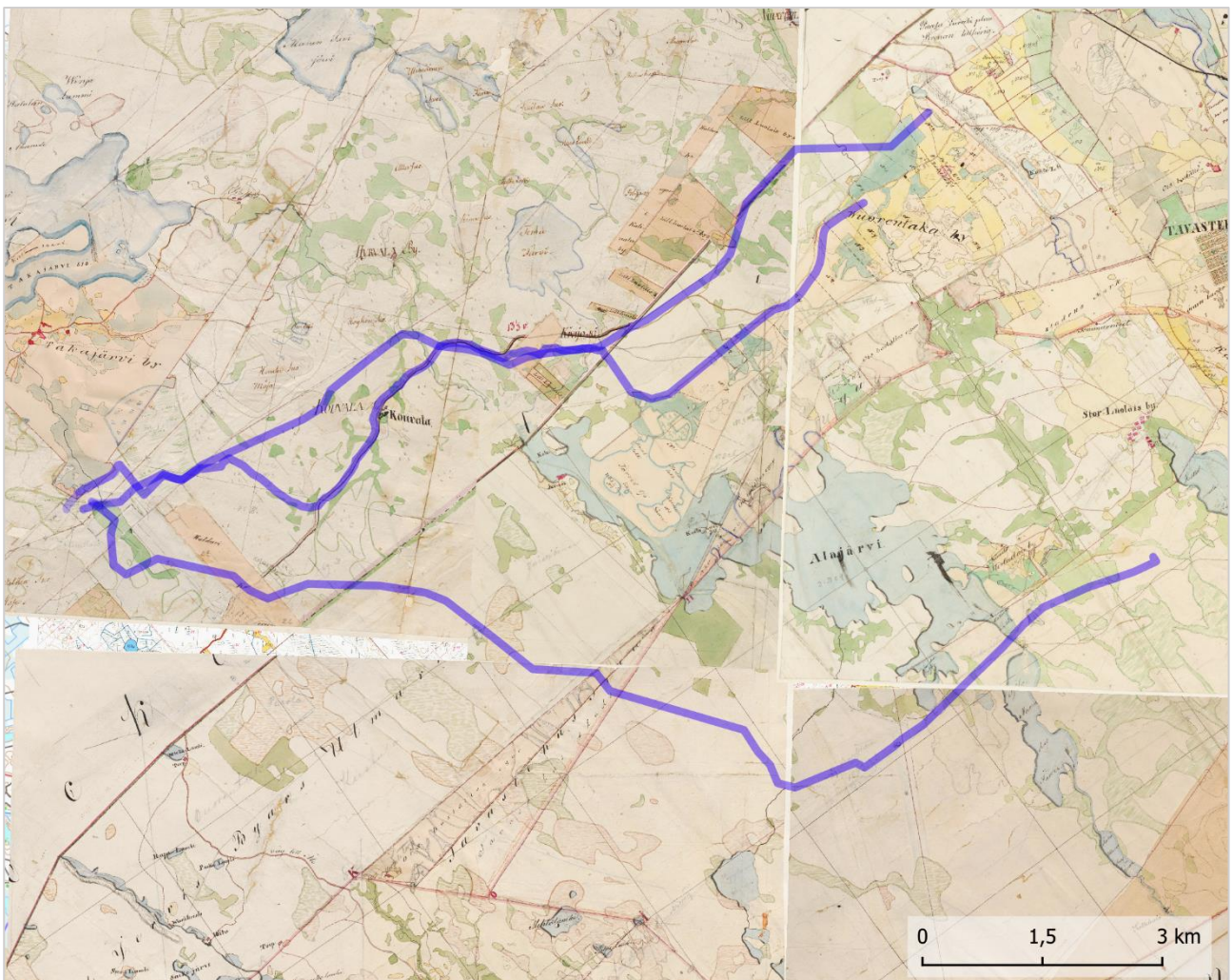
Hankkeen tarkasteltavat sähkönsiirtoreittivaihtoehdot alkavat Niinimäelle suunnitellulta tuulivoima-alueelta, Kouvalan länsilounaispuolelta. Eteläisin sähkönsiirtoreittivaihtoehto (SVE1) on ilmajohtoyhteys, joka kulkee Niinimäeltä Alajärven eteläpuolitse Hämeenlinnan Hattelmalaan. Suurin osa reitistä on asumatonta metsäaluetta ja itäosassa se sijoittuu Turun valtatie viereen. Linjan pituus on noin 16,2 kilometriä. Toinen sähkönsiirtoreittivaihtoehto (SVE2) on maakaapeliyhteys, joka kulkee Niinimäeltä pääosin tielinjoja seuraillen Tiirinkosken ja Rääpiälän väliin ja sen pituus on noin 13,5 kilometriä. Pohjoisin sähkönsiirtoreittivaihtoehto (SVE3) on ilmajohtoyhteys, joka kulkee Niinimäeltä Kivijoen ja Tiirinkosken kautta Pikku-Parolan eteläpuolelle ja sen pituus on noin 12,7 kilometriä.

Inventoitavien reittien alueilla on tehty useita arkeologisia tutkimuksia aikaisemmin. Hämeenlinnan ja Vanajan alueilla ensimmäinen arkeologinen inventointi on tehty vuonna 1939 (Esko Sarasmo). Hämeenlinnan ja Hattulan perusinventoinnit on tehty Jyri Saukkosen toimesta vuosina 1984 ja 1985. Jaakko Masonen ja Markku Heikkinen ovat inventoineet Hämeen Härkätien linjausta 1986–1987. Kirsi Luoto on inventoinut Hämeenlinnan Sampo-Alajärven osayleiskaava-alueen vuonna 2006, joka on osunut osittain nyt inventoitavien linjojen alueelle. Timo Jussila on puolestaan tehnyt Hattulan eteläisten osien osayleiskaava-alueen muinaisjäännösinventoinnin vuonna 2008. Allekirjoittanut on inventoinut Niinimäelle suunnitellun tuulivoimalan hankealueen vuonna 2023. Tuolloin havaittiin kolme rajamerkkiä, jotka ovat muita kulttuuriperintökohteita (Heinisuonmäki, Heinisuonmäki 2 ja Heinisuonoja). Ne sijaitsevat suunniteltujen sähkönsiirtoreittien kohdalla, mutta niitä ei tarkastettu tässä inventoinnissa uudelleen. Inventoitavilta reiteiltä tunnettiin lisäksi kolme kiinteää muinaisjäännöstä (Hakionmäki,

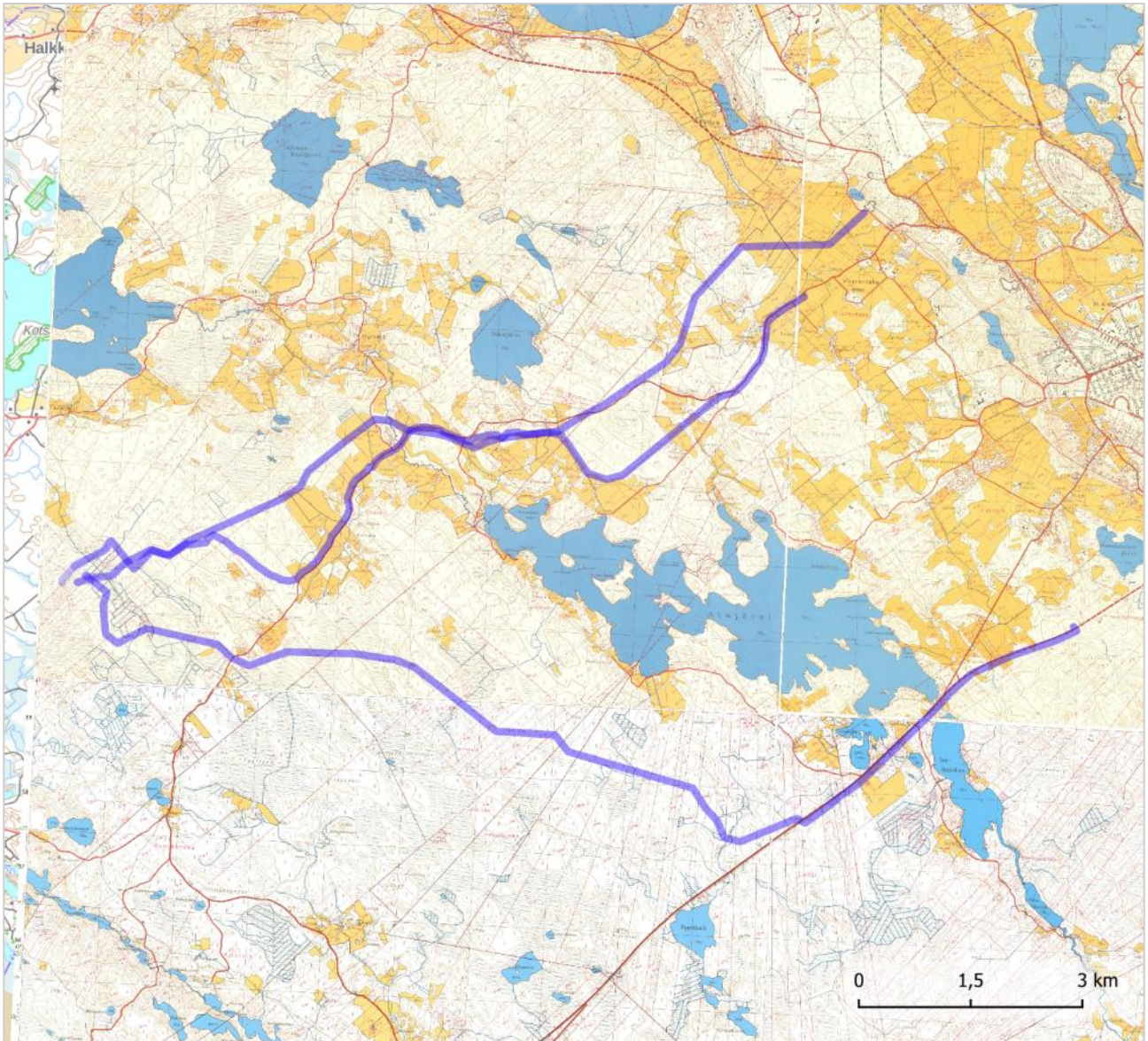
Sylkkyvaha ja Tuomola). Kohteilla on tehty yksittäisiä tutkimuksia ja tarkastuksia, jotka on listattu kunkin kohteen kohdalle kappaleeseen 6.

Kahden pohjoisemman sähkönsiirtoreitin läheisyydestä ja kohdalta tunnetut arkeologiset kohteet ovat esihistoriallisia asuinpaikkoja, jotka sijaitsevat noin 95–105 metrin korkeudelta nykyisestä merenpinnasta. Inventoitavan reitin läheisyydestä tunnetaan myös rautakautinen irtolöytö (Lakisto). Inventointireittien kohdalla olevat hiekkaiset ja hiesuiset maastonkohdat 100 metrin korkeuden molemmin puolin ovat potentiaalista aluetta esihistoriallisille asuinpaikoille. Inventoitavan linjan kohdalla sijaitsee myös historiallisen ajan asutusta. Isojakokarttojen tarkastelun perusteella Kouvalan kylä ja Kivistön talo sijaitsevat inventoitavalla reitillä, mutta muutoin sähkönsiirtoreitti sijoittuu Hattulan ja Hämeenlinnan kylien (Kirstulan, Katinalan, Vuorentaan, Hattelman ja Luolaisten) takamaille. 1800-luvun lopun senaatinkartan mukaan reitin kohdalla on sijainnut muutamia torpanpaikkoja, jotka häviävät kartoilta 1900-luvun aikana.

Hankkeen inventoitavat linjat kulkevat monin paikoin Hämeen Härkätien linjausta seuraillen. Härkätie on yksi Suomen vanhimpia tielinjauksia ja historiallisten lähdetietojen mukaan sillä on ollut vanhempi reittilinjaus Alajärven kaakkoispuolella. Reitnin kulkua on tutkittu 1980-luvulla. Vanhemman tielinjan kulkua on käsitelty tarkemmin kappaleessa 4.1. Hämeen Härkätie.

Kartta 2. Inventoitavat reitit 1800-luvun pitäjänkartoilla.

Kartta 3. Inventoitavat reitit 1960-luvun peruskartoilla.

3. Tutkimusmenetelmät

3.1. Esityöt

Esitöiden aikana käytiin läpi inventoitavia linjoja kuvaavat historialliset kartat 1600–1900-luvuilta. Karttoja haettiin Kansallisarkiston, Maanmittauslaitoksen sekä Jyväskylän yliopiston arkistoista. 1900-luvun peruskartat ladattiin Maanmittauslaitoksen Vanhat painetut kartat-sivustolta. Kaikki vanhat kartat asemoitiin nykykartan päälle QGIS-ohjelmalla, joka mahdollisti karttojen vertailun. Kartoista tarkasteltiin arkeologisesti mielenkiintoisia kohtia, kuten vanhoja asuinpaikkoja, historiallisten raja- ja tielinjojen kulkua sekä myllynpaikkoja noin 200 metrin säteellä sähkönsiirtoreittien kohdalta.

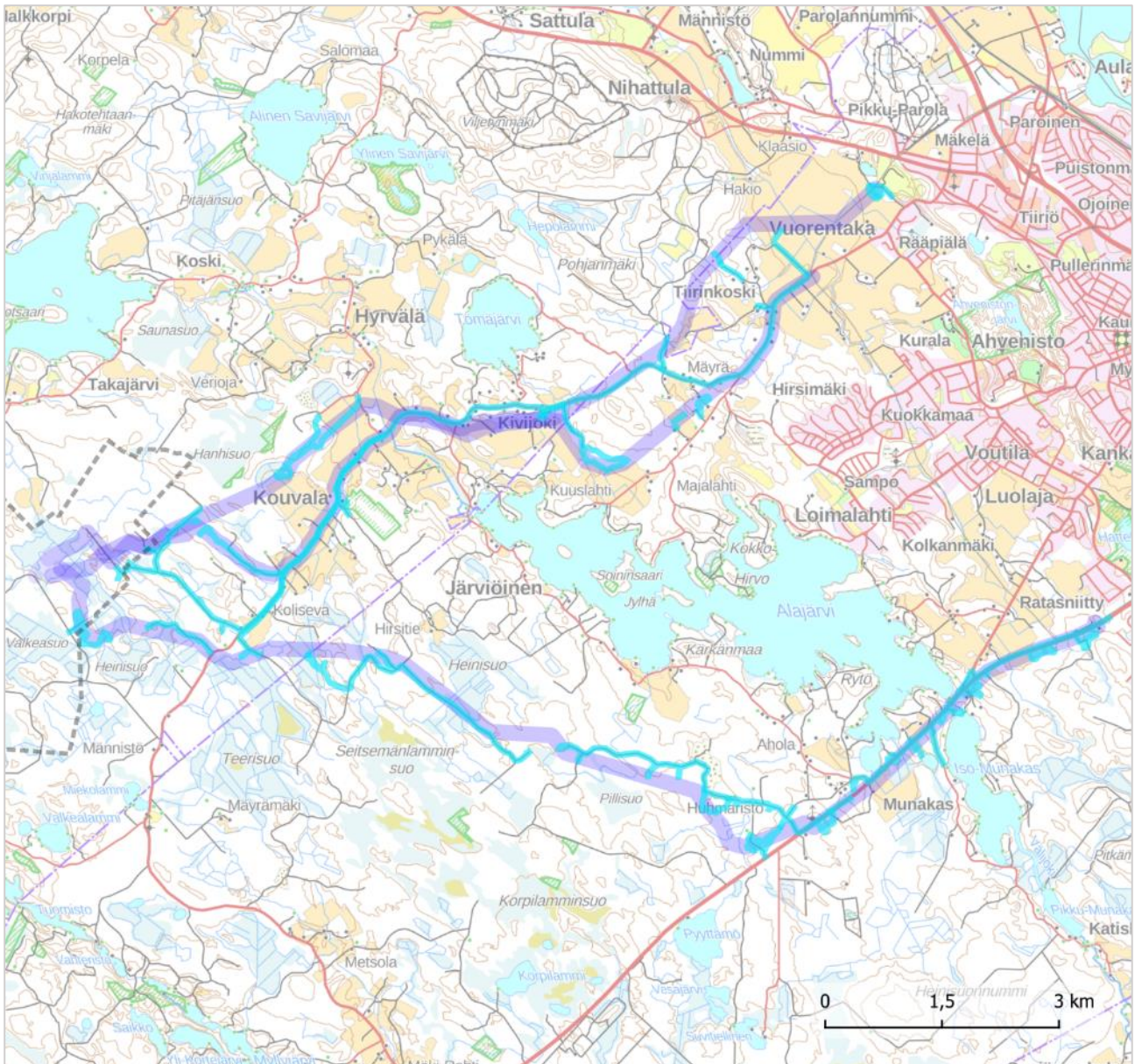
Esitöiden aikana selvitettiin reittien alueella ja lähistöllä tehdyt arkeologiset tutkimukset sekä tunnettujen arkeologisten kohteiden tiedot. Aineistoja haettiin Museoviraston ylläpitämästä Kulttuuriympäristön palveluikkunasta (www.kyppi.fi) (kohteiden kuvauksen yhteydessä ”Kyppi”). Alueelliselta vastuumuseolta tiedusteltiin inventointialueelle osuvat mahdolliset uudet irtolöydöt tai muut ilmoitukset. Esitöiden aikana käytiin läpi myös Maanmittauslaitoksen laserkeilausaineisto (5p) sekä varjostettu korkeusmalli arkeologisesti mielenkiintoisten maastonmuotojen, kuten tervahautojen ja hiilimiilujen, havaitsemiseksi.

3.2. Maastotyöt ja raportointi

Allekirjoittanut teki alkuperäisen suunnitelman mukaisten sähkönsiirtoreittien inventoinnin 4–5.9. ja 17.10.2024. Reitit muuttuivat hieman tämän jälkeen ja muuttuneet kohdat inventoitiin 18.11.2024. Maastossa tarkastettiin kaikki esitöiden aikana historiallisista kartoista ja rinnevarjosteesta havaitut kohteet ja anomaliat. Samalla tarkastettiin potentiaalisen oloisia maastonkohtia tehden silmämääräistä havainnointia. Esimerkiksi Myllyojan ja Alajoen ympäristöt olisivat potentiaalisia esihistoriallisille asuinpaikoille 100 metrin korkeustason molemmin puolin. Inventoinnin aikana kaikki pellot olivat kuitenkin peitteisiä, eikä kattava pintapoiminta ollut mahdollista. Erityishuomiota kiinnitettiin myös Alajärven kaakkoispuolella kulkevaan Hämeen Härkätien vanhempaan reittiin. Tarvittaessa tehtiin pieniä lapionpistoja tai maaperäkairauksia. Inventoinnissa tehdyt havainnot dokumentoitiin valokuvin ja muistiinpanoin. Havaintojen sijainnit sekä kuljetut reitit tallennettiin käsiGPS-paikantimella (Garmin Montana 680, tarkkuus +/- 5–10 m).

Raportointivaiheessa Härkätien vanhempaa linjausta ja alueen varhaishistoriaa pyrittiin selvittämään vielä tarkemmin lähdekirjallisuuden avulla. Maastossa havaituille uusille arkeologisille kohteille määriteltiin aluerajaus inventointihavaintojen sekä laserkeilausaineiston perusteella. Raporttiin liittyvät kartat piirrettiin puhtaaksi käyttäen QGIS-paikkatieto-

ohjelmistoa. Inventointiin liittyvät valokuvat ja raportin alkuperäiskappale tallennettiin Heilu Oy:n arkistoon Tampereelle.

Kartta 4. Maastossa kuljetut reitit ja tarkastetut maastonkohdat. MK 1: 85 000.

Voimajohtolinjat on merkitty turkoosilla viivalla. Harmaa katkoviiva kartan vasemmassa reunassa on tuulivoima-alueen alustava rajaus.

4. Havainnot

Inventoinnin aikana sähkönsiirtoreittien kohdilla sijainneet tunnetut kiinteät muinaisjäännökset (raportin kohteet 1, 3 ja 4) ja löytöpaikka (16) tarkastettiin. Kohteet olivat pääosin ennallaan aiempiin havaintoihin nähden. Ainoastaan kohteen 3 aluerajausta tarkennettiin, muita muutoksia kohteiden tietoihin ei tehty. Kolme tunnettua muuta kulttuuriperintökohdetta (rajamerkit Heinisuon alueella) on inventoitu vuonna 2023, joten niitä ei tarkastettu tässä inventoinnissa.

Maastossa havaittiin yhteensä kaksitoista uutta arkeologista kohdetta, joista yhdeksän on kiinteitä muinaisjäännöksiä ja kolme muuta kulttuuriperintökohdetta. Yksi kiinteistä muinaisjäännöksistä on havaintojen perusteella kaskiröykkiöalue Härkätien vieressä (raportin kohde 2) ja yhden uuden kohteen alueella on useita hautamaisia kuoppia, jotka muistuttavat naurishautoja (kohde 5). Kaksi uusista kohteista (kohteet 6 ja 7) ovat hiilimiiluja ja kaksi (kohteet 8 ja 11) ovat Härkätien vanhemman linjauksen pois käytöstä jääneitä osuuksia. Kolme uusista kiinteistä muinaisjäännöksistä on ensimmäisen maailmansodan aikaisia taistelukaivantoja (raportin kohteet 9-10 ja 12). Ne sijaitsevat Turun valtatievarrella Alajärven ja Iso-Munakkaan välisellä kannaksella. Kaivannot jatkuvat pitkälle suunnitellun sähkönsiirtoreitin ulkopuolelle ja vain reitin kohdalla kulkevia kohtia tarkastettiin maastossa. Taistelukaivantoja on enemmänkin nyt kohteiksi rajattujen kaivantojen ulkopuolella, jotka kannattaisi huomioida alueen tulevaisuuden inventoinneissa. Esimerkiksi Lemonkellarinmäen luoteispuolella Laurilanmäellä sekä Iso-Munakkaan länsilaidalla on pitkät taistelukaivannot, joita ei tässä inventoinnissa tarkastettu.

Kolme uutta muuksi kulttuuriperintökohteeksi luokiteltua kohdetta ovat raivausröykkiö (kohde 13), historiallisen ajan asuinpaikka (kohde 14) ja mahdollinen vanhan Härkätien pois käytöstä jäänyt reitti (kohde 15). Härkätietä ja siihen liittyviä kohteita käydään tarkemmin läpi kappaleessa 4.1. Hämeen Härkätie.

Sähkönsiirtolinjojen kohdilla ja läheisyydessä sijaitsevaa historiallisen ajan asutusta tarkasteltiin. Linjan kohdalle sijoittuu 1700-luvun kyläpaikka Kouvala ja sen koillispuolella sijaitseva Kivijoen talo. Timo Jussila (Mikroliitti Oy) on inventoinut molemmat kohteet vuonna 2008 ja todennut, etteivät ne ole muinaisjäännöskohteita. Historiallisen ajan muinaisjäännösten määrittely on sittemmin hieman muuttunut ja kohteita tarkasteltiin uudelleen. Kouvalan kylätontin alue on raskaasti muokattua ja rakennettua, joten siitä ei tehty arkeologista kohdetta. Se kuitenkin huomioitiin raportissa muuna havaintona (ks. kappale 4.2, kohde C). Kivijoen kohdalle on merkitty kaksi taloa 1700-luvun isojakokartalle. Alue ei ole yhtä raskaasti muokattua, kuin Kouvalan ympäristö ja sen alueella voi olla säilyneitä kerrostumia vanhemmasta asutuksesta. Kivijoki määriteltiin tämän perusteella muuksi kulttuuriperintökohteeksi (raportin kohde 14). Inventoinnin yhteydessä tarkastettiin myös joitakin senaatinkartalla näkyviä torpanpaikkoja, jotka ovat sijainneet Härkätien varrella. Torppien alueet ovat nykyisin peltona, eikä niistä ole säilynyt mitään maanpinnalle havaittavaa.

4.1. Hämeen Härkätie

Eteläisin sähkönsiirtoreitti kulkee Hattulan Niinimäeltä kaakkoon, Alajärven ja Iso-Munakkaan järven välisen kannaksen kautta kohti Hämeenlinnan Hattelmalaa. Jaakko Masonen (1989) on esittänyt, että järvien välistä on kulkenut Hämeen Härkätien vanhempi reitti Rengosta Hattelmalaan. Hän on tutkinut reitin kulkua Jaakko Teitin laatiman tieluettelon (1556) perusteella. Masonen on myös inventoinut reittiä maastossa vuonna 1987. Härkätien reitti on siirretty nykyiselle linjalle Alajärven luoteispuolelle viimeistään 1600-luvun lopulla. Alajärven luoteispuolisella reitillä oli vähemmän kosteikkojen ylityksiä ja se palveli paremmin suurentunutta liikennemäärää. (Masonen 1989:64).

Ennen maastotöitä vanhimman tielinjauksen kulkua pyrittiin paikantamaan 1600-1900-luvun kartoista, rinnevarjosteesta ja vanhemmista arkeologisista tutkimusraporteista. Ruotsin valtionarkistossa olevan yleispiirteisen sotilaskartan (v. 1696) mukaan reitti on kulkenut vielä Alajärven kaakkoispuolelta (ks. Kartta 13). Vuoden 1751 geografiseen yleiskarttaan (Kartta 12) vanhaa reittiä ei ole piirretty, vaan päätie on kulkenut Rengosta jo Alajärven luoteispuolitse. Kuninkaankartaston karttaan (Kartta 10) vanha reitti on kuvattu ohuella katkoviivalla. Kuninkaankartasto on tehty sotajoukkojen liikkumisen suunnitteluun, joten tielinjalla on ollut merkitystä vielä 1700-1800-luvun taitteessa. Suurimittakaavaiset varhaisemmat kartat ovat kuitenkin niin yleispiirteisiä, ettei tien kulkua voi määritellä tarkasti. Hattelmalan 1700-luvun lopun isojakokartalla (Kartta 11) vanhan tielinjauksen kulku on nähtävissä tarkemmin, ja se on piirretty ohuena viivana vielä 1840-luvun pitäjänkartalle (Kartta 9). Tie on kulkenut Hattelmalasta Leveämäen ohi ja Lemonkellarinmäen eteläpuolelta Sipoonmäelle. Tästä eteenpäin vanhan tielinjan kulku ei ole selkeä. Reitin tiedetään kulkeneen Suvitiellisen kautta Renkoon, mutta alueen, eli Luolajan kylän, 1700-1800-luvun karttoihin ei ole piirretty tielinjoja. Vuoden 1882 senaatinkartalla (Kartta 8) näkyy jo nykyinen Turun valtatie ja pieniä Suvitielliselle johtavia polkuja. Vuoden 1918 uusjakokartalle (Kartta 7) on myös piirretty kaksi Suvitielliselle johtavaa polkua. Polut näkyvät vielä 1960-luvun peruskartalla, mutta niistä itäisempi ei vie enää Suvitielliselle saakka.

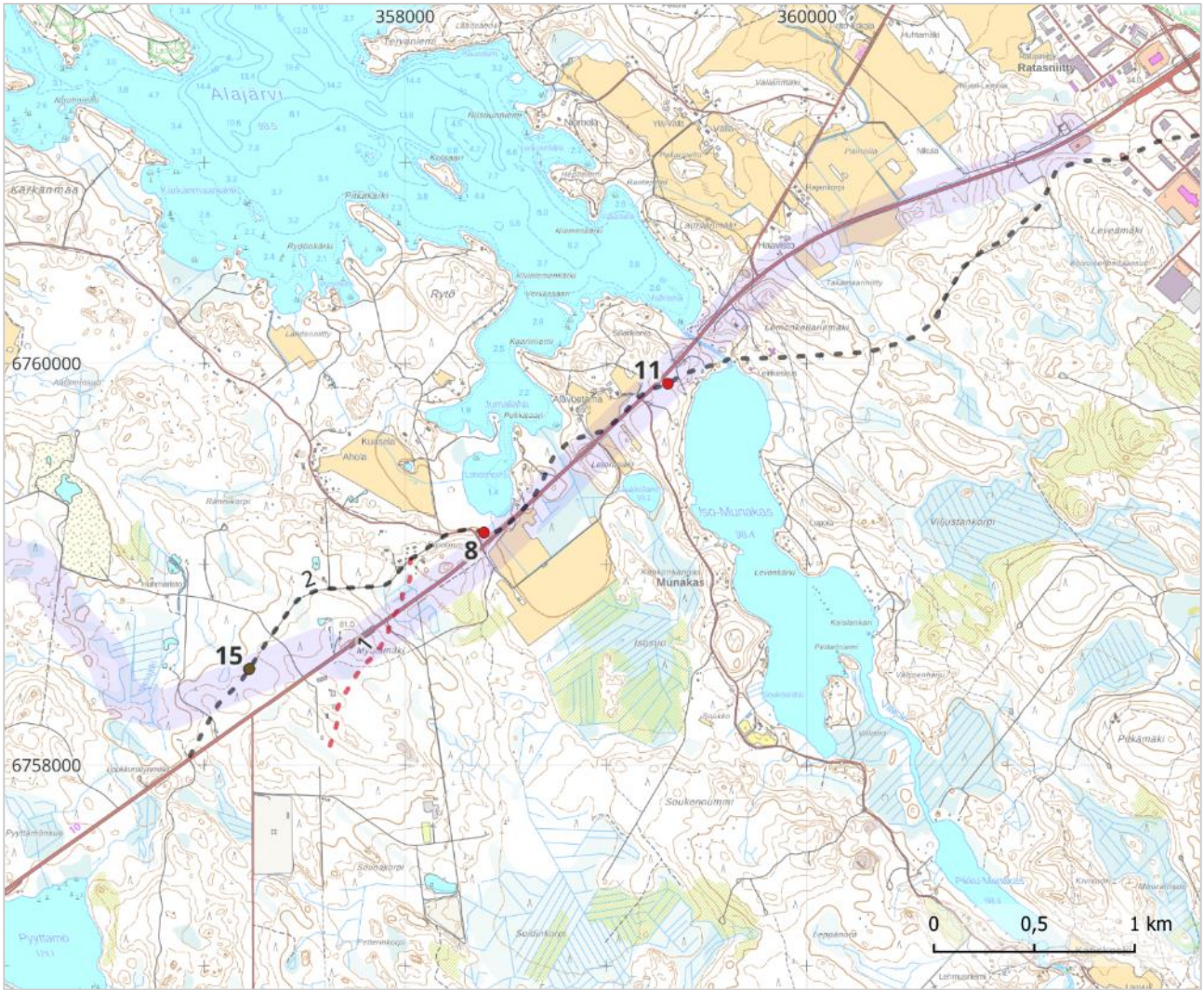
Maastossa tarkastettiin sähkönsiirtolinjan alueelle osuvia pois käytöstä jääneitä tielinjan kohtia, metsäteitä ja polkuja. Tarkastelu aloitettiin sähkönsiirtoreitin koillisosasta, Leveämäeltä kohti lounasta. Vanha Härkätien linjaus on kulkenut Leveämäen pohjoispuolella, jossa havaittiin metsäkoneen ura. Mitään selvää arkeologiseksi kohteeksi luokiteltavaa polkua tai tielinjaa ei ollut havaittavissa. Leveämäen pohjoispuolella on ainoastaan uudemmalta vaikuttava metsäpolku, joka kulkee hieman eri reittiä vanhoissa kartoissa näkyvän linjauksen kanssa. Leveämäeltä vanha tie on kulkenut Lemonkellarinmäen eteläpuolelle ja sieltä Iso-Munakkaan kannaksen yli. Iso-Munakkaan pohjoisosaa ja joen suuta tarkasteltiin, mutta paikalla ei ollut havaittavissa tielinjaa tai sillanpaikkaa. Joen suulta noin 300 metriä länsilounaaseen, havaittiin mahdollinen säilynyt tienpohja, joka erottuu penkereenä maastossa. Kohde määriteltiin kiinteäksi muinaisjäännökseksi (raportin kohde 11). Tien läheisyydessä on sammaloituneen kivikellarin raunio. Letonmäen länsipuoleisen kosteikon kohdalla tie on tehnyt mutkan Turun valtatieen

luoteispuolelle. Alue tarkastettiin, mutta maasto on muokkaantunut metsätöissä, eikä tielinjaa tai kosteikon ylityspaikkaa ollut havaittavissa. Sipoonmäellä vanha tie on kulkenut Renkovahantietä lounaaseen. Turun valtatie ja Renkovahantien risteysalueen vierestä havaittiin lyhyt pois käytöstä jäänyt tien osuus, joka määriteltiin kiinteäksi muinaisjäännekseksi (raportin kohde 8).

Sipoonmäeltä eteenpäin Suvitiellisen suuntaan reitin kulku ei ole selvä. Vanhojen karttojen (senaatin-, uusjako- ja peruskartta) mukaan reitille on kaksi vaihtoehtoa:

- 1) Tie on kääntynyt Sipoonmäen jälkeen etelään ja kulkenut Myötämäen itäpuolelta metsän halki kohti Suvitiellistä. Tämä reitti näkyy polkuna 1960-luvun kartalla, mutta vuoden 1918 uusjakokartalla polku ei mene Suvitielliseen saakka. Vuoden 1882 senaatinkartalle polku on merkitty. Myötämäen alue tarkastettiin maastossa, mutta moderni metsän- ja maankäyttö on muokannut alueen maaperää. Alueella risteilee todennäköisesti vain uudempia pieniä metsäpolkuja, eikä Härkätien linjasta ole tällä kohdalla säilynyt mitään konkreettista. Reitti on hahmoteltu karttoihin 4-11 punaisella katkoviivalla.
- 2) Tie on kulkenut Sipoonmäeltä Bremerintietä pitkin lounaaseen ja ennen Loukkuniitynmäkeä Turun valtatie yli ja sieltä kohti Suvitiellistä. Tämä reitti näkyy polkuna vuoden 1961 peruskartalla sekä 1882 senaatinkartalla. Vuoden 1918 uusjakokartalle se on merkitty tieksi. Myös Masonen on piirtänyt tämän reitin väitöskirjansa karttaan (1989:65). Tämän reitin länsiosa on jäänyt pois käytöstä ja pois käytöstä jäänyt osuus määriteltiin muuksi kulttuuriperintökohteeksi (raportin kohde 15). Reitti on hahmoteltu karttoihin 4-11 mustalla katkoviivalla.

Vanhempi Härkätien linjaus on jäänyt vähemmälle käytölle viimeistään 1600-luvun loppupuolella. 1600-luvun tielinjan tulkinta 1800- ja 1900-luvun karttojen perusteella sisältää useita epävarmuustekijöitä. Voidaan kuitenkin olettaa, että reitit ovat muotoutuneet otollisiin maastonkohtiin, jotka ovat olleet suotuisia liikkumiselle ja säilyneet pitkään käytössä. Vanhasta reitistä on voinut säilyä osuuksia myös nyt inventoitujen alueiden ulkopuolella (esimerkiksi Leveämäen ja Lemonkellarinmäen välissä ja Suvitiellisen molemmin puolin), jotka kannattaisi huomioida alueen tulevaisuuden inventoinneissa.

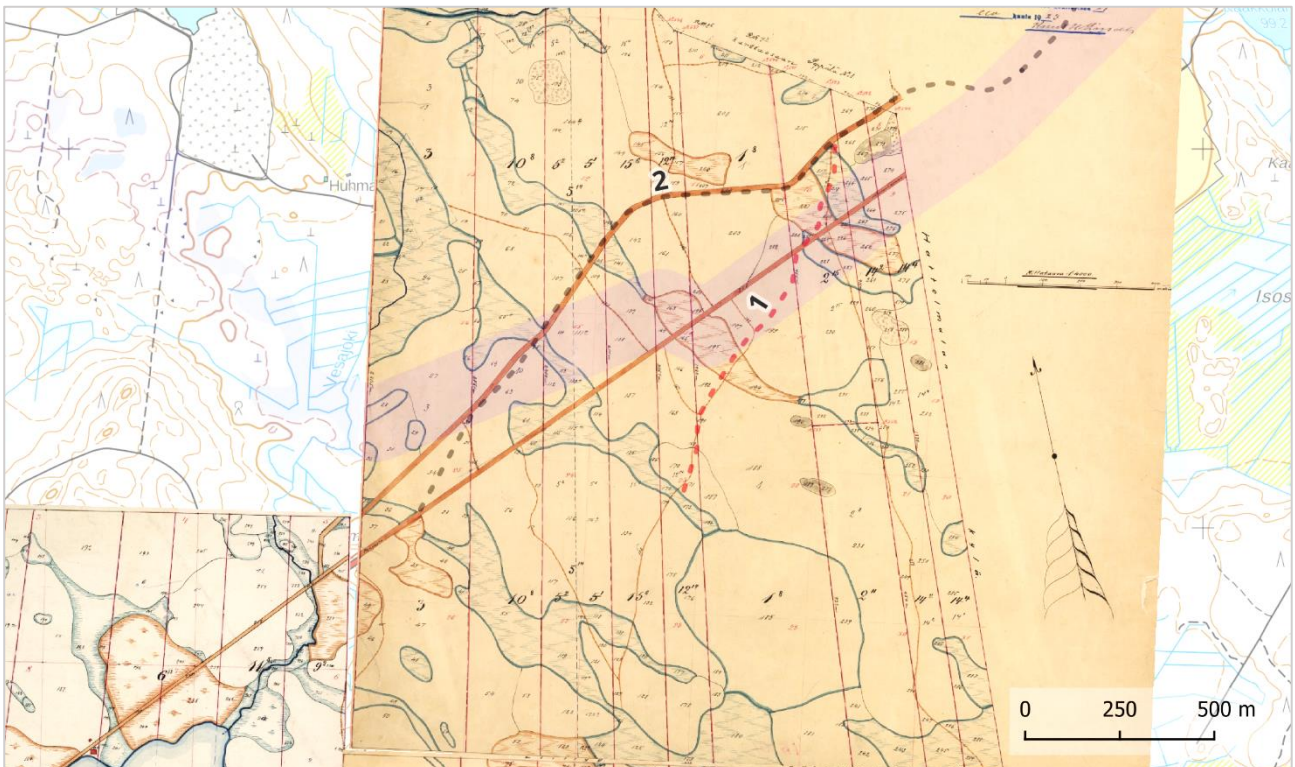

Kartta 5. Härkätien vanhemman linjauksen reittivaihtoehdot.

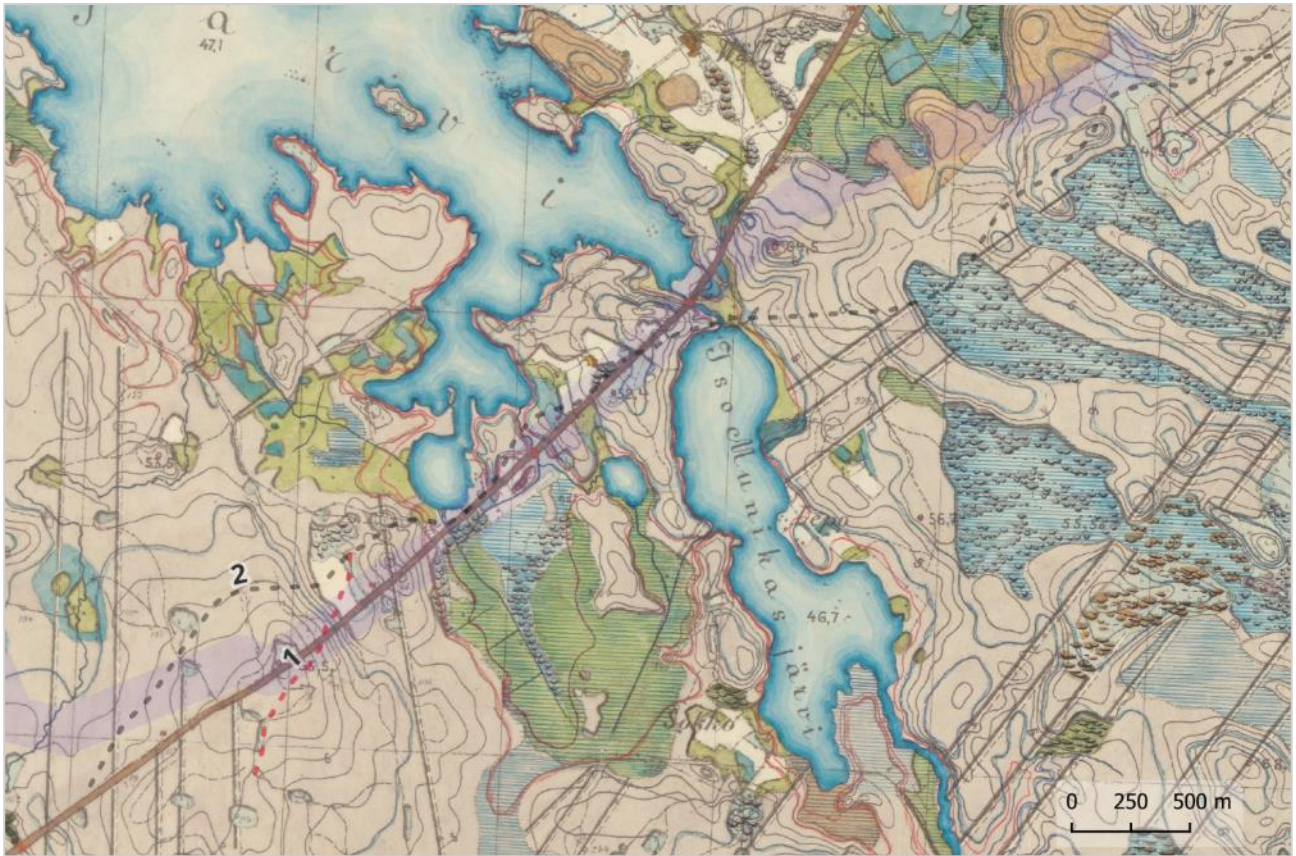
Tien reittivaihtoehdot on esitetty punaisella (1) ja mustalla (2) katkoviivalla. Numerot 8, 11 ja 15 ovat arkeologiseksi kohteiksi luokiteltuja pois käytöstä jääneitä tieosuuksia. Kiinteät muinaisjäännökset punaisella ja muu kulttuuriperintökohde ruskealla.

Kartta 6. Hämeen Härkätien reittivaihtoehdot vuoden 1961 peruskartalla.

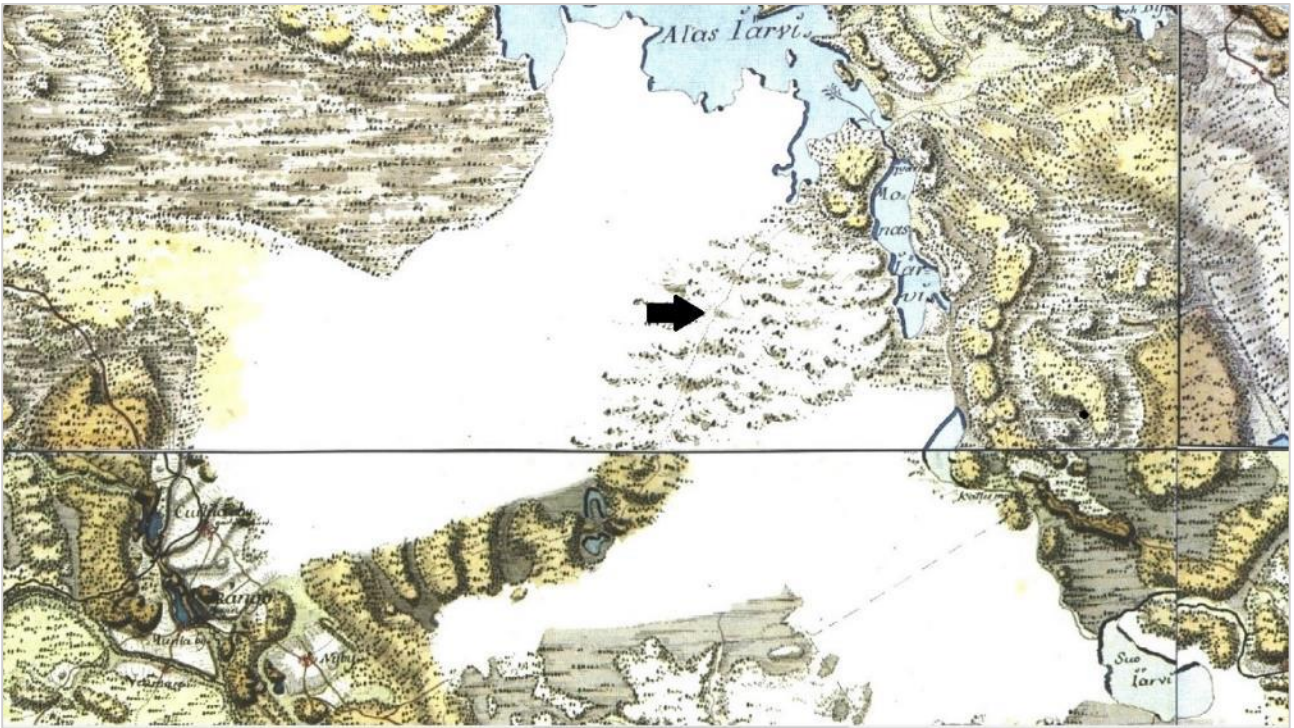
Kartta 7. Vanhan Härkätien reittivaihtoehdot Luolajan jakokunnan uusjakokartalla vuodelta 1918.

Kartta 8. Vanhan Härkätien reittivaihtoehdot vuoden 1882 senaatinkartalla.

Kartta 9. Vanhan tielinjan kulku osoitettu mustalla nuolella 1840-luvun pitäjänkartalla.

Kartta 10. Vanha tielinja on merkitty katkoviivalla Kuninkaankartastoon.

Kartta 11. Vanhan tielinjan kulku Hattelmalan isojakokartalla. Haalean sinisellä näkyy inventoitava sähkönsiirtoreitti.

Kartta 12. Vanajan ja Rengon kappeleiden geografinen kartta (v. 1751), johon vanhaa tielinjaa ei ole merkitty.

Riksarkivet

Finska handritade kartor, Finland, generalkartor, SE/KrA/0410/A/063 (1696)

Kartta 13. Yleispiirteinen sotilaskartta vuodelta 1696. Vanha härkätien kohta rajattu punaisella.

4.2. Muut havainnot

Arkeologisten kohteiden lisäksi maastossa havaittiin kohteita, jotka kiinnittivät huomion esi- tai maastotöissä. Näitä kohteita ei kuitenkaan määritellä arkeologisiksi kohteiksi epämääräisyyden, tuhoutuneisuuden tai nuoren iän takia. Ne huomioitiin raportissa muina havaintoina, koska ovat selkeästi havaittavissa maastossa.

- A. Puolustusvoimien moderneja harjoituskaivantoja ja poteroja Tiirinkosken luoteispuolisella mäellä. Sijainti N 6765843 E 356432.
- B. Pyöreä, valliton kuoppa Rinteen koillispuolella (Sylkkyyvahan lounaispuolella). Vaikuttaa modernilta maanottokuopalta. Maannos puhdasta hiekkamoreenia keskelle tehdyssä lapionpistossa. Halk. noin 1,5 metriä, syvyys noin 0,9 m. Sijainti N 6764035 E 356329.

Kuva 1. Lapio pystyssä maastossa havaitun kuopan pohjalla. Länteen.

- C. Kouvalan historiallinen kylätontti. Kylästä on keskiajalta tietoja kahdesta talosta ja 1700-luvun kartassa kylässä on kolme taloa. Kylätontti on sijainnut nykyisen Anttilan (kartalla Tuomola) tilan pihapiirissä. Timo Jussila (2008) on määritellyt kohteen tuhoutuneeksi ja Kouvalan vanhemmat kerrostumat ovatkin mitä todennäköisimmin hävinneet nykyrakentamisen alle. Piha vaikuttaa muokatulta ja osa rakennuksista on uusia. Jos vanhemmasta asutuksesta on säilynyt jotain, ne sijainnevat pieninä ripeinä uudisrakennusten ympärillä. Sijainti N 6763041 E 351680.
- D. Aalintien varrella havaittiin pienen neliskulmaisen rakenteen tai rakennuksen sammaloitunut kivijalka. Rakenteen koko on noin 3 x 3 metriä ja korkeus on noin 1,1 metriä alarinteen puolelta. Vanhoilla kartoilla tai 1900-luvun ilmakuvissa ei näy mitään kyseisellä paikalla. Sijainti N 6761399 E 349825.

Kuva 2. Lapio sammaleen peittämä pieni kivijalan vieressä. Kuvattu koilliseen.

5. Yhteenveto

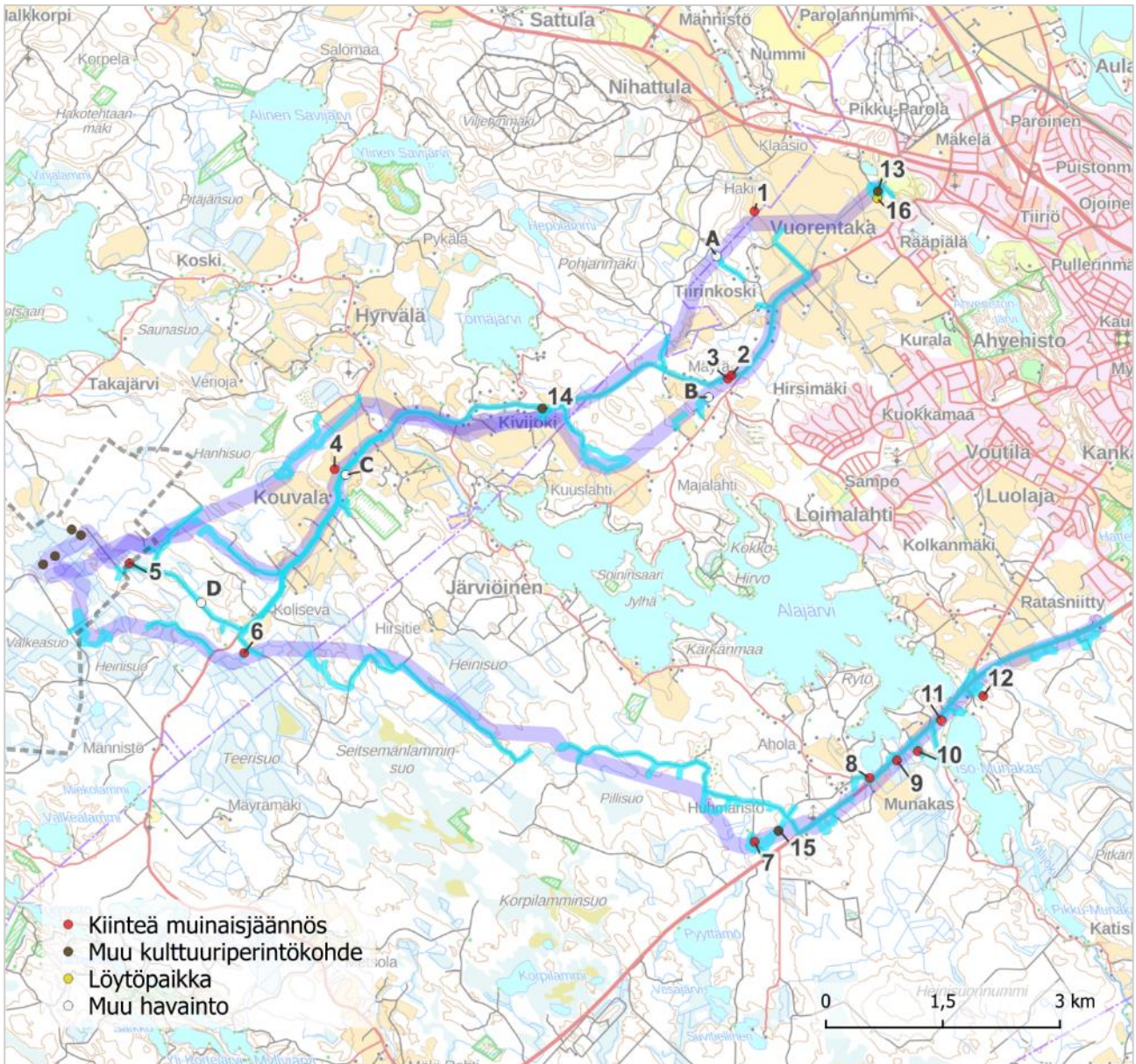
Heilu Oy teki Hattulan Niinimäen tuulivoimahankkeeseen kuuluvien sähkönsiirtoreittien arkeologisen inventoinnin syys-marraskuussa 2024. Sähkönsiirtoreittejä tarkasteltiin noin 42 kilometrin pituudelta ja 200 metrin leveydeltä. Eteläisin sähkönsiirtoreitti kulkee paikoitellen vanhan Hämeen Härkätien linjauksen yli, josta on säilynyt lyhyitä osuuksia Turun Valtatien molemmin puolin. Reitin varrella sijaitsee myös ensimmäisen maailmansodan aikaisia taistelukaivantoja. Toinen pohjoisimmista sähkönsiirtoreiteistä sijoittuu lähes koko matkalta virallisen Härkätien viereen ja toinen kulkee asumattomien metsä- ja peltoalueiden halki. Inventoinnin jälkeen sähkönsiirtoreittien varsilta tunnetaan kaikkiaan kaksitoista kiinteää muinaisjäännöstä, kuusi muuta kulttuuriperintökohdetta ja yksi löytöpaikka.

Pälkäneellä 2.12.2024
Sinikka Kärkkäinen

Tampereella 3.12.2024
Kalle Luoto

Heilu Oy

6. Arkeologisen kulttuuriperinnön kohteet

Kartta 14. Sähkönsiirtoreiteillä sijaitsevat arkeologiset kohteet (1-16) ja muut havainnot (A-D).

Vasemmassa reunassa sijaitsevat numeroimattomat ruskeat pisteet ovat vuoden 2023 inventoinnissa havaittuja rajamerkkejä, joita ei huomioitu tässä inventoinnissa. Harmaalla katkoviivalla on kuvattu tuulivoima-alueen alustava rajaus. MK 1: 85 000.

Kohdetaulukko

Nro	Nimi	Tunnus	Status	Tyyppi	Ajoitus
1	Hakionmäki	1000004317	kiinteä muinaisjäännös	asuinpaikat	esihistoriallinen
2	Mäyränmäki	uusi kohde	kiinteä muinaisjäännös	kivirakenteet, röykkiöt	ajoittamaton
3	Sylkkyvaha (Sylkiönvaha)	109010065	kiinteä muinaisjäännös	kivirakenteet, rajamerkit	historiallinen
4	Tuomola	1000040931	kiinteä muinaisjäännös	asuinpaikat	rautakautinen, historiallinen
5	Vehmaanmäki	uusi kohde	kiinteä muinaisjäännös	maarakenteet, kuopat	historiallinen
6	Hosioskorpi	uusi kohde	kiinteä muinaisjäännös	työ- ja valmistuspaikat, hiilimiilut	historiallinen
7	Vesajoki	uusi kohde	kiinteä muinaisjäännös	työ- ja valmistuspaikat, hiilimiilut	historiallinen
8	Hämeen Härkätie Sipoonmäki	uusi kohde	kiinteä muinaisjäännös	kulkuväylät, tienpohjat	historiallinen
9	Lahdenperä	uusi kohde	kiinteä muinaisjäännös	puolustusvarustukset, taistelukaivannot	moderni, I MS
10	Letonmäki	uusi kohde	kiinteä muinaisjäännös	puolustusvarustukset, taistelukaivannot	moderni, I MS
11	Hämeen Härkätie Iso- Munakas	uusi kohde	kiinteä muinaisjäännös	kulkuväylät, tienpohjat	historiallinen
12	Lemonkellarin mäki	uusi kohde	kiinteä muinaisjäännös	puolustusvarustukset, taistelukaivannot	moderni, I MS
13	Hirvilampi	uusi kohde	muu kulttuuriperintö kohde	kivirakenteet, röykkiöt	ajoittamaton
14	Kivijoki	uusi kohde	muu kulttuuriperintö kohde	asuinpaikat	historiallinen
15	Hämeen Härkätie Huhmaristontie	uusi kohde	muu kulttuuriperintö kohde	kulkuväylät, tienpohjat	historiallinen
16	Lakisto	1000051290	löytöpaikka	löytöpaikat	rautakautinen, historiallinen

Kiinteät muinaisjäännökset

1. Hakionmäki

Muinaisjäännöstunnus: 1000004317

Muinaisjäännösstatus: kiinteä muinaisjäännös

Muinaisjäännöstyyppi: asuinpaikat

Ajoitus: kivikautinen, pronssikautinen, rautakautinen

Koordinaatit: N 6766418 E 356917 z 90 m

Koordinaattiselite: kohteen tunnettu sijaintipiste (kyppi)

Aiemmat tutkimukset: Simo Vanhatalo tarkastus 2004

Tuula Heikkurinen-Montell tarkastus 2005

Jouni Taivainen ja Kreetta Lesell inventointi 2007

Eeva-Liisa Schulz tarkastus 2008

Aiemmat löydöt: KM 35295 (diar. 2005)

KM 36981 (diar. 2007)

Aiemmat tiedot:

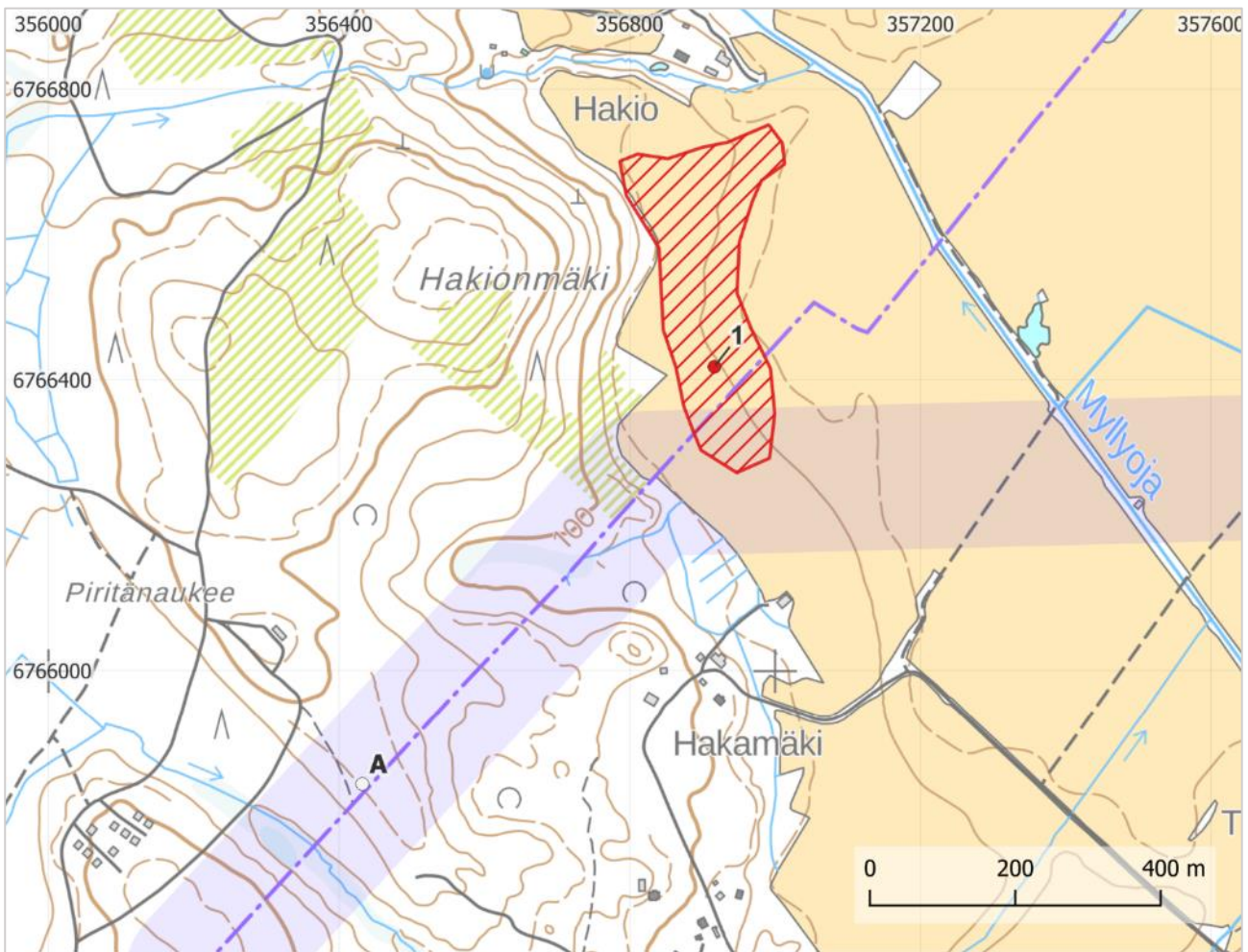
Kyppi: Asuinpaikka sijaitsee Hämeenlinna - Tampere -tiestä noin kilometrin, Armijärvestä noin 1,4 km ja Hakion talosta 400 m etelään aivan Hämeenlinnan rajan tuntumassa olevalla pellolla, maakaasuputkilinjalla. Peltoalue on ollut aikanaan järveä. Peltorinne viettää loivasti itään. Taustalla on Hakionmäki. Maaperä paikalla on hiekkaa. Pellolta on kahdesta kohtaa löydetty keramiikkaa (mm. nuorakeramiikkaa) ja hiekkakivisen hioimen katkelma sekä kvartsi-iskoksia. Löytökohtien välinen matka on noin 100 m. Pellolta on löydetty myös kvartsinen raaka-ainekimpale. Vuoden 2007 inventoinnissa alueelta löydettiin runsaasti saviastianpaloja ja iskoksia. Löydöt ovat kivi-, pronssi- ja rautakautisia.

Inventointihavainnot 2024:

Pelto oli inventointihetkellä peitteinen, joten uusia havaintoja kohteesta ei tehty. Inventointihavaintojen perusteella kohteen raja-alue on syytä säilyttää ennallaan. Aluerajauksen tarkentamiseksi alueella tulisi tehdä maahan kajoavia tutkimuksia, kuten tarkkuusinventointia tai koekaivauksia.

Kuva 3. Hakionmäen muinaisjäännösalue sijoittuu loivaan rinteeseen kuvan keskelle. Kuvattu luoteeseen.

Kartta 15. Kohteen 1 sijainti ja aluerajaus punaisella. Valkoinen piste on muu havainto A. Haaleansinisellä suunnitellun sähkönsiirtolinjan kulku (kuten myös kaikissa seuraavissa kohdekartoissa). MK 1: 10 000.

2. Mäyränmäki

Muinaisjäännöstunnus: uusi kohde

Muinaisjäännösstatus: kiinteä muinaisjäännös

Muinaisjäännöstyyppi: kivrakenteet, röykkiöt

Ajoitus: ajoittamaton

Koordinaatit: N 6764316 E 356623 z 123 m

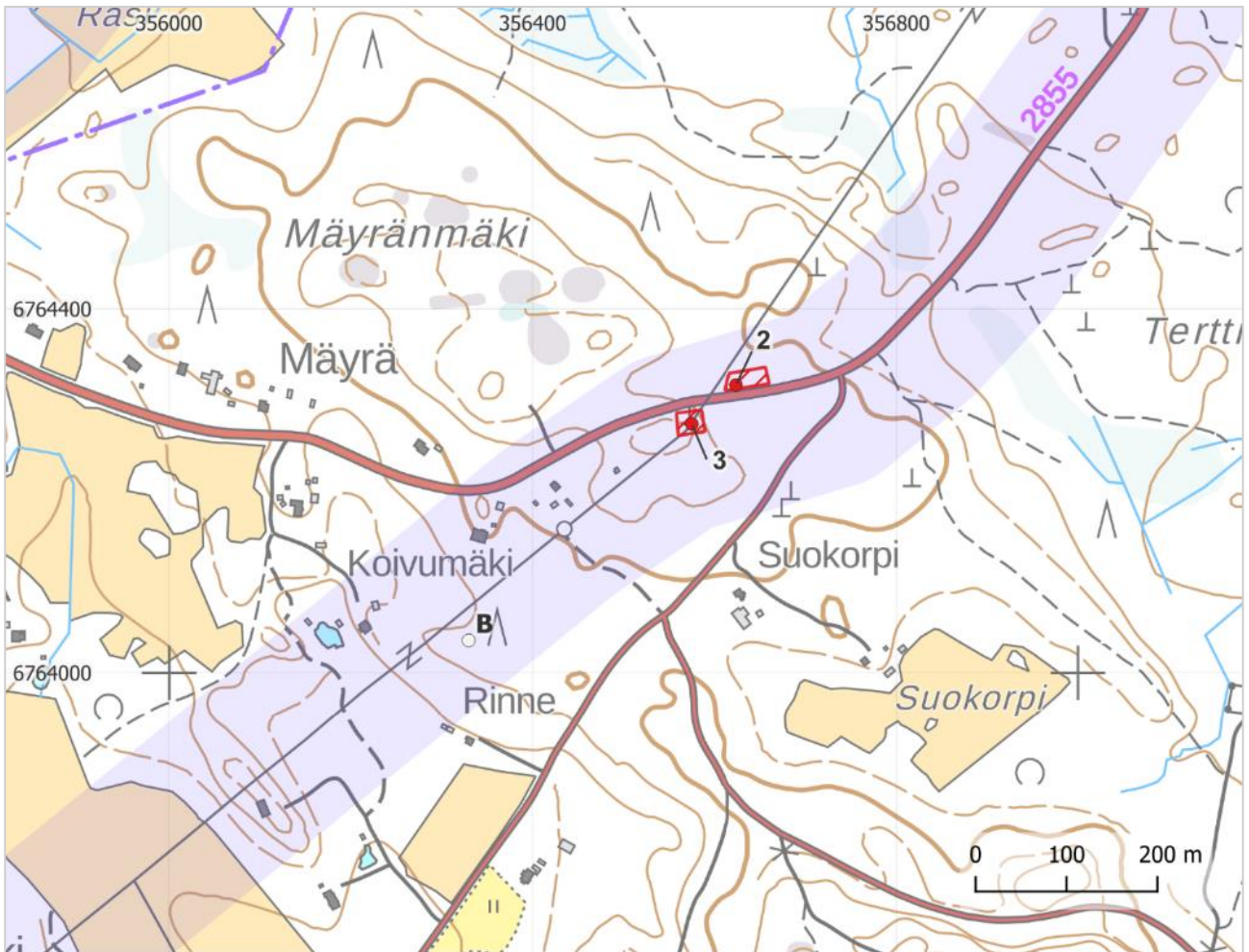
Koordinaattiselite: suurimman röykkiön sijainti (GPS maastomittaus)

Inventointihavainnot 2024:

Hämeen Härkätien pohjoispuolella havaittiin kolme sammaloitunutta luonnonkivistä tehtyä röykkiötä. Ne sijaitsevat tien korkeahkon penkereen alapuolella, alkuperäisellä maanpinnalla. Suurin röykkiöistä on soikea, kooltaan noin 2,5 x 3 metriä ja noin 50–60 cm korkea. Tästä muutamia metrejä itäkoilliseen sijaitsee kaksi muuta hieman pienempää pyöreähköä röykkiötä, halkaisijaltaan noin 1,5 metriä ja korkeudeltaan noin 0,5 metriä. Muutamien röykkiöiden läheisten suurten maakivien päälle on nostettu pienempiä kiviä. Röykkiöt muistuttivat kaskiröykkiöitä, mutta ympäristössä ei ole mitään muuta kaskeamiseen viittaavaa. Alueen maaperä on kivistä ja puusto sekametsää.

Kuva 4. Suurin röykkiö sijaitsee Härkätien penkereen pohjoispuolella. Kuvattu etelään.

Kartta 16. Kohteiden 2 ja 3 sijainnit ja aluerajaukset. Valkoisella muu havainto B. MK 1: 8000.

3. Sylkkyvaha (Sylkiönvaha)

Muinaisjäännöstunnus: 109010065

Muinaisjäännösstatus: kiinteä muinaisjäännös

Muinaisjäännöstyypit: kivrakenteet, rajamerkit

Ajoitus: historiallinen

Koordinaatit: N 6764273 E 356575 z 124 m

Koordinaattiselite: GPS maastomittaus, siirtolohkareen sijainti

Aiemmat tutkimukset: Jyri Saukkonen inventointi 1984

Jaakko Masonen ja Markku Heikkinen inventointi 1986

Kirsi Luoto inventointi 2006

Aiemmat tiedot:

Kyppi: Sylkkyvaha on suuri siirtolohkare, joka sijaitsee metsämaastossa Hämeen Härkätientien varressa, tien eteläpuolella. Se on toiminut Vuorentaan ja Kirstulan kylien rajapaikkana ja mainitaan rajakivenä viimeistään vuoden 1539 maakirjassa. Kivi on merkitty lukuisille vanhoille kartoille. Lähistöllä ei ole rajalinjoja osoittavia viisarikiviä. Lohkare on osittain turmeltu räjäyttämällä ja/tai siitä on irrotettu poraamalla kappaleita, jotka makaavat edelleen kiven vieressä.

Inventointihavainnot 2024:

Kohde tarkastettiin inventoinnin yhteydessä. Siirtolohkareen ympäristössä on tehty hakkuuta ja se erottuu maastosta hyvin. Kohteen sijaintipistettä korjattiin ja aluerajausta tarkennettiin inventoinnin yhteydessä. Ks. kartta edellisen kohteen yhteydestä.

Kuva 5. Siirtolohkare sijaitsee Härkätien eteläpuolella, sähkölinjan alla. Kuvattu koilliseen.

4. Tuomola

Muinaisjäännöstunnus: 1000040931

Muinaisjäännösstatus: kiinteä muinaisjäännös

Muinaisjäännöstyyppi: asuinpaikat

Ajoitus: rautakautinen, historiallinen

Koordinaatit: N 6763114 E 351535 z 111–113 m

Koordinaattiselite: kohteen tunnettu sijaintipiste (kyppi)

Aiemmat tutkimukset: Katja Hippeläinen, Janne Soisalo, Alexander Suvorov ja Juuso Koskinen valvonta 2021

Aiemmat löydöt: mm. ketjunkannatin (ei vielä KM-numeroa)

Aiemmat tiedot:

Kyppi: Pellosta on huhtikuussa 2021 löytynyt metallinetsinnässä spiraalipäinen ketjunkannatin myöhäisrautakaudelta. Löytösyvyys 15 cm. Tarkempia tietoja viranomaiskäyttöön: Ilppari ILM18374. Lisäksi peltomaasta on laajahkolta alueelta huomattava määrä lähinnä historialliseen aikaan ajoittuvia metallinetsinlöytöjä (ILM 18376, 18377, 18379, 18381, 18455, 18457-59) vuodelta 2021 sekä rautakauden lopun ja historiallisen ajan löytöjä vuodelta 2022 (25683-4).

Kouvalan kylästä on keskiajalta tietoja kahdesta talosta, 1540-luvulla kolmesta. 1700-luvun kartoilla kylällä oli kolme taloa, joiden perusteella kylätontti on viimeistään 1600-luvun loppupuolella sijainnut nykyisen Anttilan (kartalla Tuomola) tilan pihapiirissä noin 150 metriä löytöpaikan koordinaateista kaakkoon. Myöhäisrautakautisten ja historialliseen aikaan ajoittuvien ilmoituslöytöjen levintä osuu pellolle, joka 1700-luvun kartoilla on alueen vanhinta ja parasta peltomaata. Vuoden 2008 inventoinnissa tai 2021 kaapelityön valvonnassa ei todettu merkkejä kylätontista tai kiinteistä rakenteista Anttilan pihapiirissä tai Härkätien varressa.

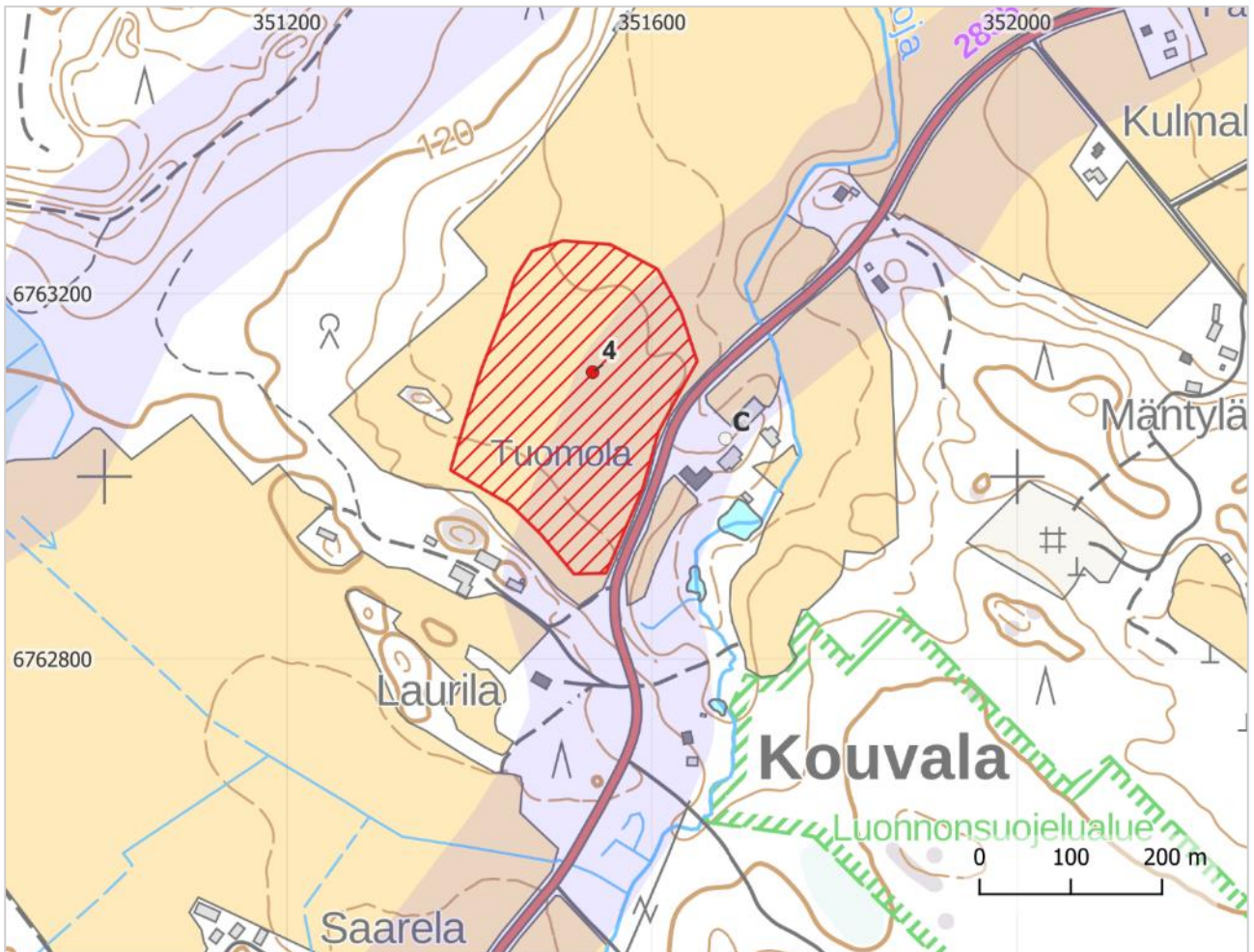
Tilakeskuksen kohdalle jääneen Kouvalan kylätontin 1600–1700-luvun vaiheen reuna-alueen irtolöytöjen lisäksi Tuomolan pellolla voi olla säilyneenä runsaasta löytölevinnästä päätellen myös kiinteänä muinaisjäännöksenä pidettäviä kyntökerroksen alapuolisia kulttuurikerroksia kylätontin varhaisemmista vaiheista sekä myöhäisrautakaudelta. Kiinteän muinaisjäännöksen aluerajauksen ja säilyneisyyden varmentaminen edellyttää lisätutkimuksia.

Inventointihavainnot 2024:

Kohde tarkastettiin inventoinnin yhteydessä. Peltoalue oli sängellä, joten uusia havaintoja kohteesta ei tehty. Kohteen aluerajauksen tarkentaminen ja mahdollisten muokkauskerroksen alapuolisten kulttuurikerrosten paikantaminen edellyttäisi inventointia kohdennetumpia tutkimuksia, kuten tarkkuusinventointia tai koekaivauksia.

Kuva 6. Tuomolan muinaisjäännösalue sijaitsee tasaisella pellolla Härkätien länsipuolella. Kuvattu pohjoiseen.

Kartta 17. Kohteen 4 sijainti ja aluerajaus. Valkoisella muu havainto C. MK 1: 8000.

5. Vehmaanmäki

Muinaisjäännöstunnus: uusi kohde

Muinaisjäännösstatus: kiinteä muinaisjäännös

Muinaisjäännöstyyppi: maarakenteet, kuopat

Ajoitus: historiallinen

Koordinaatit: N 6761903 E 348904 z 130–131 m

Koordinaattiselite: kuoppa-alueen keskipiste (5 p lidaraineisto)

Inventointihavainnot 2024:

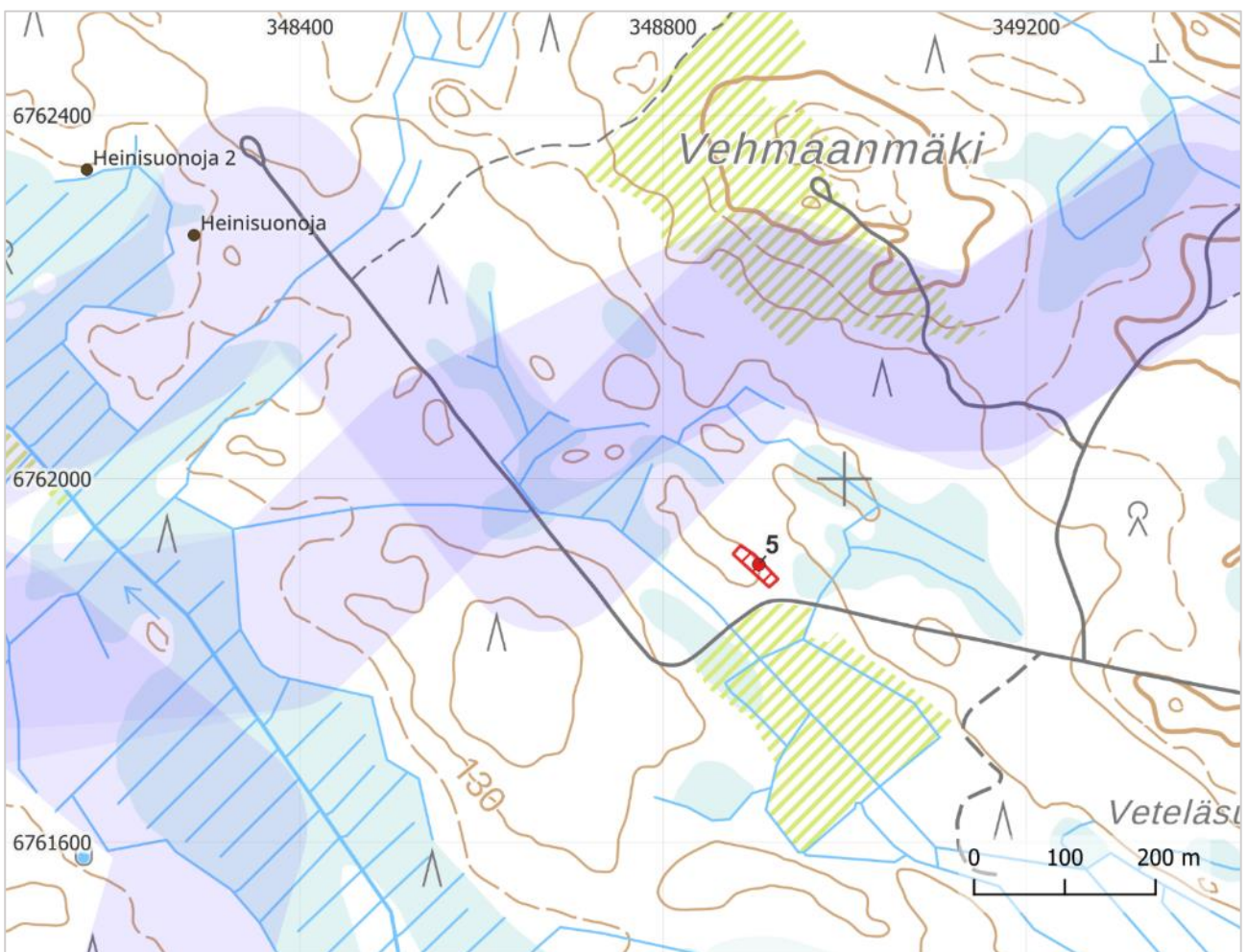
Vehmaanmäen eteläpuolella ja Aalintien pohjoispuolella sijaitsevalla kaakko-luode-suuntaisella hiekkamoreeniharjanteella havaittiin ainakin kolmetoista hautamaista kuoppaa. Kuopat sijoittuvat koillis-lounais-suuntaisesti ja niitä on paikoitellen kahdessa rivissä, hieman limittäin toisiinsa nähden. Kuoppien koko on noin 1 x 3–4 metriä ja syvyys 40–70 cm. Muutaman kuopan pohjalle tehtiin lapionpisto. Sammalkerroksen (6–8 cm) alla havaittiin ohut huuhtoumakerros (1–2 cm), jonka alla on oranssinruskea koskematon hiekka. Kuopat muistuttavat nauriskuoppia, mutta lähistöllä ei havaittu mitään muuta kaskeamiseen viittaavaa, kuten röykkiöitä. Muutamassa kuopassa kasvaa suurehko kuusi, joten kovin nuoria ne eivät ole. Kohteen tarkka ajoitus ja tyyppi eivät selvinneet inventoinnissa.

Kuva 7. Hautamaiset kuopat sijaitsevat pienen mäen kaakkoisosassa. Kuvattu koilliseen.

Kuva 8. Lapio on pystyssä yhdessä alueen luoteisosan kuopista. Kuvattu kaakkoon.

Kartta 18. Kohteen 5 sijainti ja aluerajaus. Kartan vasemmassa yläkulmassa sijaitsevat ruskeat pisteet (Heinisuonojat) ovat tunnettuja muita kulttuuriperintökohteita (rajamerkkejä), jotka ovat inventoitu vuonna 2023. MK 1: 8000.

6. Hosioskorpi

Muinaisjäännöstunnus: uusi kohde

Muinaisjäännösstatus: kiinteä muinaisjäännös

Muinaisjäännöstyyppi: työ- ja valmistuspaikat, hiilimiilut

Ajoitus: historiallinen

Koordinaatit: N 6760759 E 350374 z 135 m

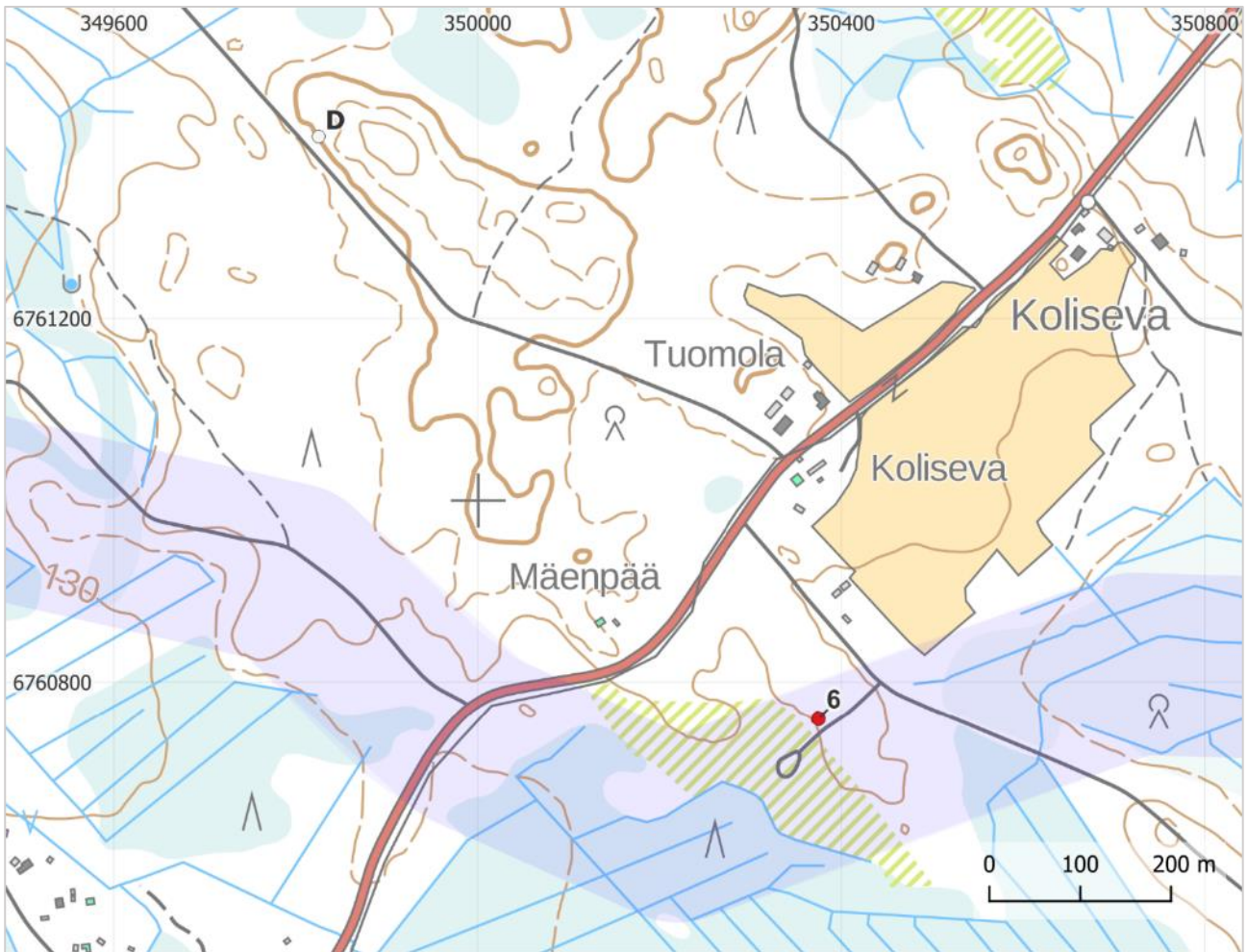
Koordinaattiselite: kohteen keskipiste (5 p lidarpaikannus)

Inventointihavainnot 2024:

Vanhan Härkätien ja Hosioskorven kosteikkoalueen välisessä metsässä havaittiin hiilimiilu. Se sijaitsee noin 6 metriä Seitsemänlammintieltä erkanevan metsätien luoteispuolella. Miilu on reunoilta pyöristyneen neliömuotoinen ja sen halkaisija on noin 8–8,5 metriä. Keskiosa on noin 70-80 cm muuta maastoa korkeammalla ja sitä reunustaa matala (10 cm) painanne tai oja. Miilun päällä kasvaa puita. Keskelle tehdyssä lapionpistossa havaittiin hiilen ja noen sekaista hiekkaa.

Kuva 9. Lapio on pystyssä miilun edustalla. Kuvattu itään.

Kartta 19. Kohteen 6 sijainti. Valkoisella muu havainto D. MK 1: 8000.

7. Vesajoki

Muinaisjäännöstunnus: uusi kohde

Muinaisjäännösstatus: kiinteä muinaisjäännös

Muinaisjäännöstyyppi: työ- ja valmistuspaikat, hiilimiilut

Ajoitus: historiallinen

Koordinaatit: N 6758339 E 356918 z 124 m

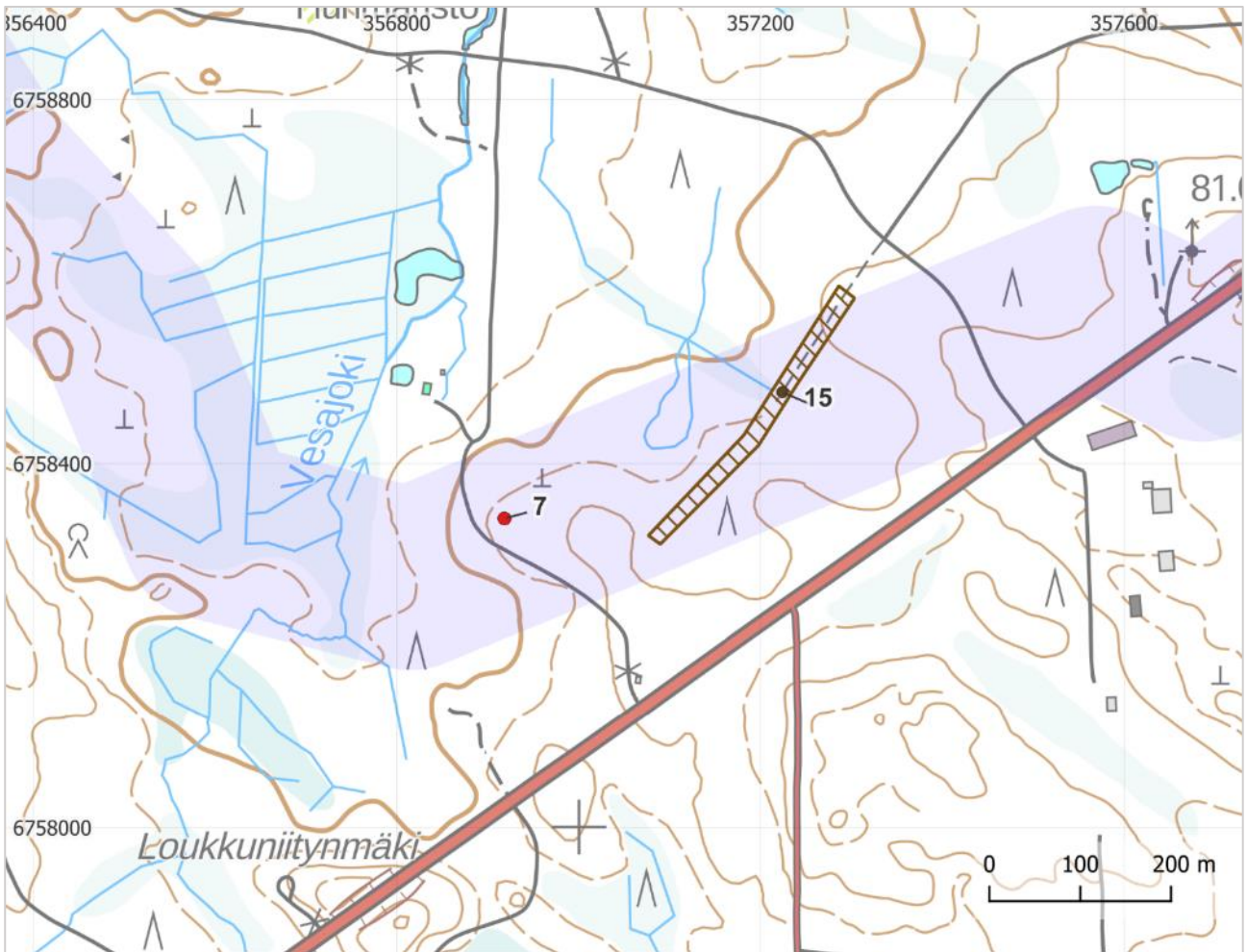
Koordinaattiselite: kohteen keskipiste (5 p lidarpaikannus)

Inventointihavainnot 2024:

Turun valtatieltä pohjoiseen kääntyvän Vesajoentien itäpuolella sijaitsee neliskulmainen hiilimiilu. Sen halkaisija ojineen on noin 7 metriä. Ojan leveys on noin 70-80 cm ja syvyys vaihtelee 30-60 cm:n välillä. Alueella kasvaa avointa mäntymetsää ja miilun pinta on heinittynyt. Miilu on noin 50 cm koholla ympäröivään maastoon nähden. Keskelle tehdyssä lapionpistossa havaittiin noin 20 cm noen ja hiilensekaista hiekkaa.

Kuva 10. Lappio on pystyssä miilun keskellä. Koilliseen.

Kartta 20. Kohteiden 7 ja 15 sijainnit. MK 1: 8000.

8. Hämeen Härkätie Sipoonmäki

Muinaisjäännöstunnus: uusi kohde

Muinaisjäännösstatus: kiinteä muinaisjäännös

Muinaisjäännöstyypit: kulkuväylät, tienpohjat

Ajoitus: historiallinen

Koordinaatit: N 6759158 E 358392 z 100 m

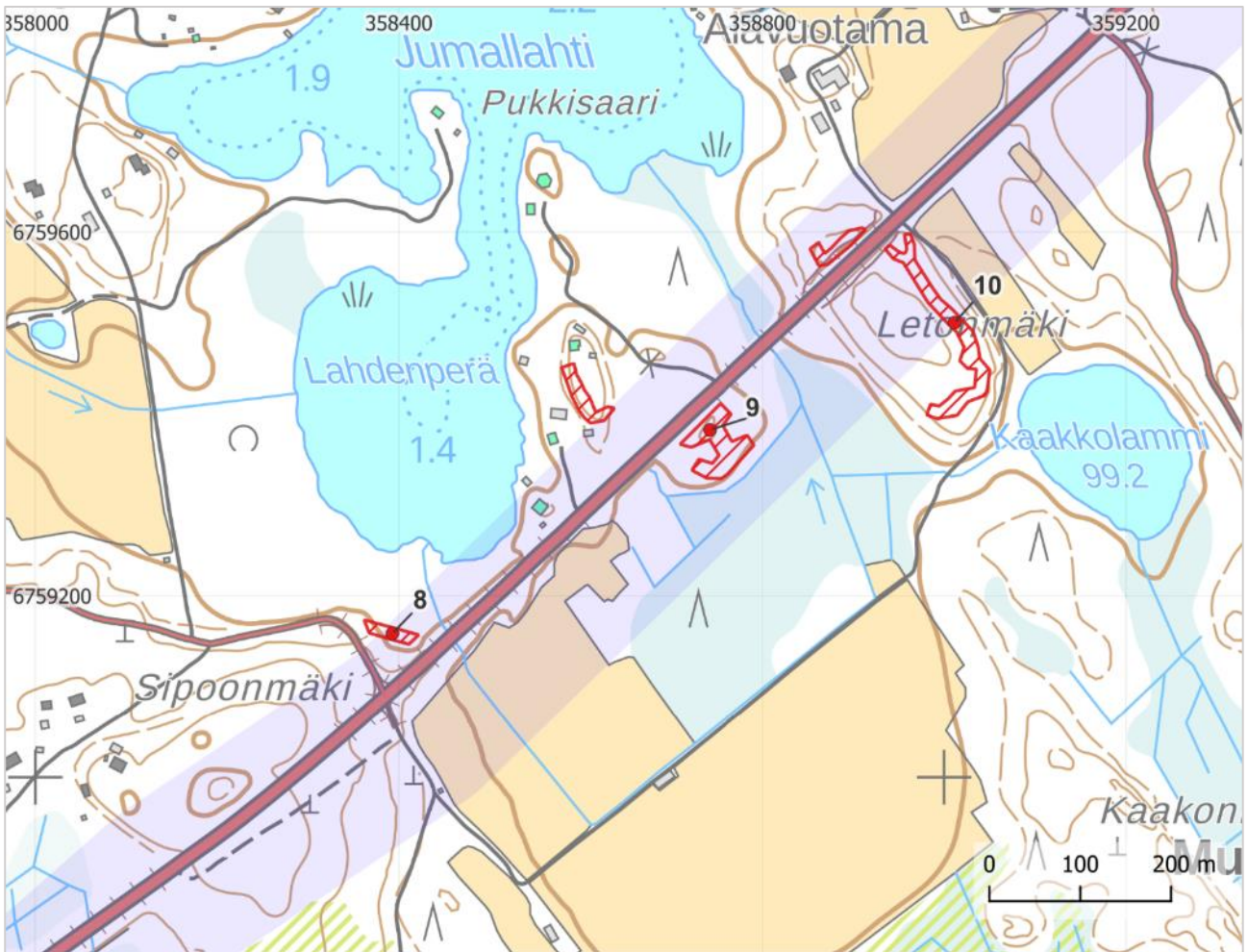
Koordinaattiselite: säilyneen osuuden keskikohta (5 p lidarpaikannus)

Inventointihavainnot 2024:

Hämeen Härkätien vanhempi linjaus Rengosta Hattelmalaan on kulkenut Alajärven kaakkoispuolelta. Hattelmalan 1700-luvun lopun isojakokartan mukaan tie on kulkenut Sipoonmäen pohjoispuolelta. Nykyisen Renkovahantien ja Turun valtatie risteyksen koillispuolisella metsäalueella on noin 55 metrin pituinen pois käytöstä jäänyt tienpohja. Vanha tie erottuu maastosta noin 0,4–0,5 metrin korkuisena penkereinä, jonka leveys on noin 7–8 metriä. Vanhojen karttojen mukaan tienkohta on jäänyt pois käytöstä 1960-luvun aikana, kun Renkovahantien alkua on muutettu.

Kuva 11. Pois käytöstä jäänyt tie erottuu selkeänä penkereinä ympäröivästä maastosta. Kuvattu luoteeseen.

Kartta 21. Kohteiden 8-10 sijainnit ja aluerajaukset. MK 1:8000.

9. Lahdenperä

Muinaisjäännöstunnus: uusi kohde

Muinaisjäännösstatus: kiinteä muinaisjäännös

Muinaisjäännöstyyppi: puolustusvarustukset, taistelukaivannot

Ajoitus: moderni, I MS

Koordinaatit: N 6759382 E 358742 z 100–106 m

Koordinaattiselite: Turun valtatie kaakkoispuoleisen kaivannon keskikohta (5 p lidarpaikannus)

Inventointihavainnot 2024:

Alajärven ja Iso-Munakas- järven välisellä kannaksella on useita 1900-luvun taistelukaivantoja. Lahdenperän kohdalla kaivantoja on Turun Valtatie molemmin puolin. Turun valtatie kaakkoispuolella on useita suuria (noin 4 x 4 metriä, syvyys noin 2,5 metriä) kallioon hakattuja korsi- ja kaivantoja, joita yhdistää kapea (n. 1,5 m) kaivanto. Korsi- ja kaivanto ovat hakattu tai räjäytetty kallioon ja osin kiviseen moreenimaastoon. Turun valtatie kaakkoispuolella, tien suuntaisesti kulkee maakaapelikaivanto, jonka kaivuu on osittain tuhonnut taistelukaivantoja. Tien luoteispuolella on samankaltaisia kaivantoja. Alueella on melko avointa havumetsää ja kaivantoihin on paikoitellen kaatunut puita. Kohteen aluerajaus tehtiin 5p laserkeilausaineiston perusteella. Ks. kartta edellisen kohteen yhteydestä.

Kuva 12. Lahdenperän pienellä mäki-alueella on kallioon louhittuja korsi- ja kaivantoja. Kuvattu etelään.

Kuva 13. Turun valtatie luoteispuolella kaivannot erottuvat hyvin avoimessa havumetsässä.

10. Letonmäki

Muinaisjäännöstunnus: uusi kohde

Muinaisjäännösstatus: kiinteä muinaisjäännös

Muinaisjäännöstyyppi: puolustusvarustukset, taistelukaivannot

Ajoitus: moderni, I MS

Koordinaatit: N 6759500 E 359011 z 105–113 m

Koordinaattiselite: Letonmäen taistelukaivannon keskikoordinaatti (5 p lidarpaikannus)

Inventointihavainnot 2024:

Alajärven kaakkoispuolisella kannaksella, Kaakkolammin luoteispuolella sijaitsevan Letonmäen koillisreunalla on noin 270 metriä pitkä taistelukaivanto. Se on noin 1-1,5 metriä leveä ja syvyys on noin 1,4–2 metriä. Maasto on kalliota ja kivistä moreenimaata ja ympäristö avointa kuusimetsää. Turun valtatie luoteispuolella on noin 60 metriä pitkä osuus taisteluhaudasta. Se on myös noin 1,5 metriä leveä, mutta hieman matalampi. Kaivannon ympärillä on runsaasti kivikkoa. Kohteen aluerajaus tehtiin 5p laserkeilausaineiston perusteella.

Ks. kartta kohteen 8 yhteydestä.

Kuva 14. Taistelukaivantoa Letonmäen eteläpuolella. Kuvattu kaakkoon.

11. Hämeen Härkätie Iso-Munakas

Muinaisjäännöstunnus: uusi kohde

Muinaisjäännösstatus: kiinteä muinaisjäännös

Muinaisjäännöstyyppi: kulkuväylät, tienpohjat

Ajoitus: historiallinen

Koordinaatit: N 6759899 E 359307 z 108,5 m

Koordinaattiselite: GPS maastomittaus

Aiemmat tutkimukset: Jaakko Masonen 1987

Inventointihavainnot 2024:

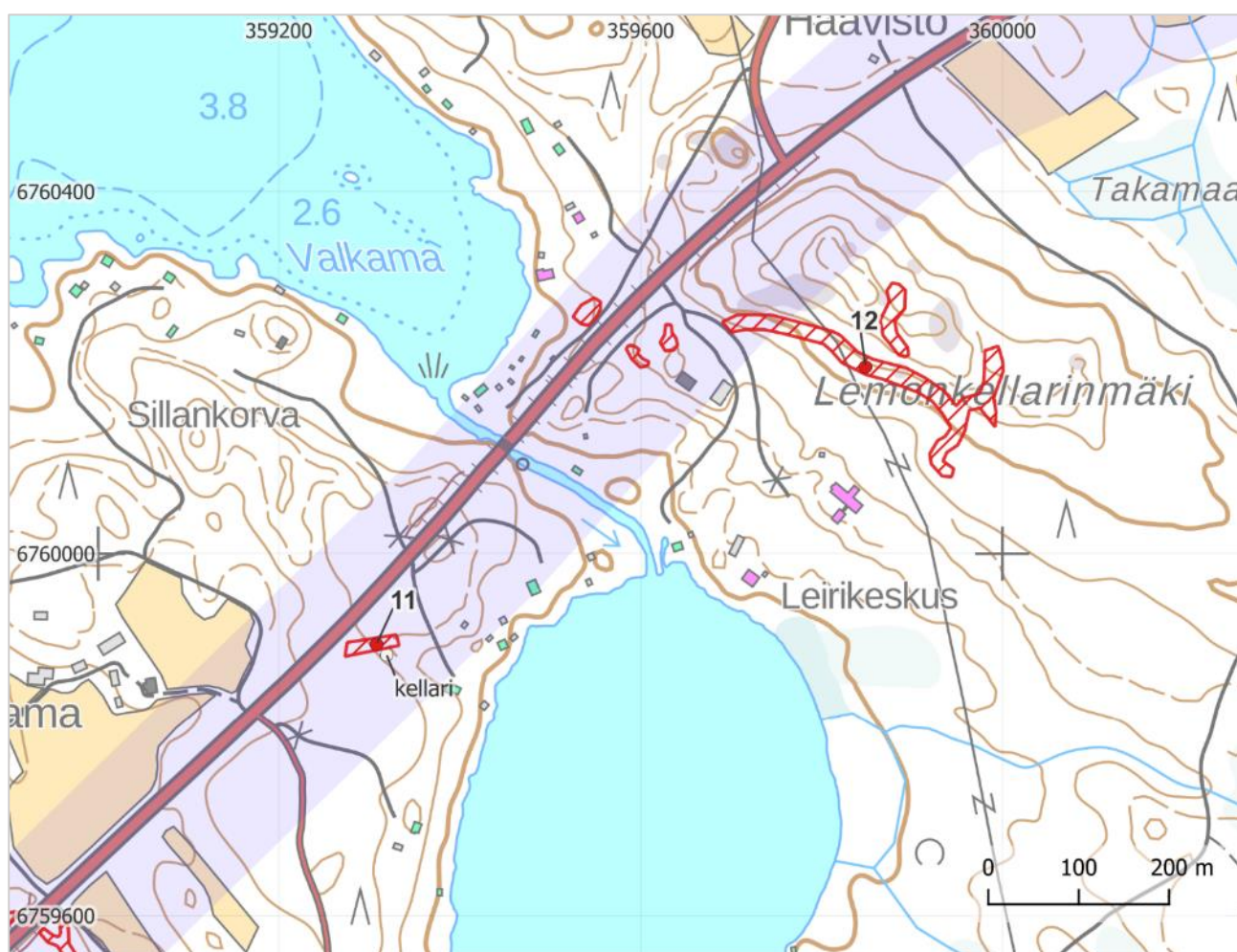
Hämeen Härkätien vanhempi linjaus Rengosta Hattelmalaan on kulkenut Alajärven kaakkoispuolelta. Hattelmalan 1700-luvun lopun isojakokartan mukaan tie on kulkenut Alajärven ja Iso-Munakkaan yhdistävän puron yli nykyisen Turun valtatie kaakkoispuolelta, Leirikeskuksen kohdilta. Turun valtatie ja Iso-Munakkaan järven väliseltä metsäalueelta havaittiin noin 50 metriä pitkä mahdollinen tienpohja. Maastossa kulkee noin 4-5 metriä leveä tasainen tiemäinen pengeri, jota reunustaa matalat (noin 15 cm) painanteet tai ojat. Mahdollinen tienpohja kulkee lähes samaa linjaa isojakokartassa näkyvän tien kanssa, mutta tien ajoitus ei ole varma, sillä maasto sen ympärillä maasto on muokkautunut. Tienpohjan eteläpuolella, pienen mäen rinteeseen juuressa on suorakulmainen sammaloitunut kivirakenne, todennäköisesti jonkinlainen kellari. Kivirakenteen koko on noin 3 x 4 metriä ja korkeus noin 1,2 metriä. Kellarin sijainti N 6759888 E 359319.

Kuva 15. Mahdollinen vanha tielinjaus erottuu maastossa hieman muuta ympäristöä korkeampana ja tasaisempana penkereenä. Kuvattu luoteeseen.

Kuva 16. Sammaloitunut kivirakenne sijaitsee tien eteläpuolella. Lounaaseen.

Kartta 22. Kohteen 11 ja 12 sijainnit ja aluerajaukset. Valkoisella merkitty sammaloitunut kivirakenne (kellari). MK 1: 8000.

12. Lemonkellarinmäki

Muinaisjäännöstunnus: uusi kohde

Muinaisjäännösstatus: kiinteä muinaisjäännös

Muinaisjäännöstyyppi: puolustusvarustukset, taistelukaivannot

Ajoitus: moderni, I MS

Koordinaatit: N 6760206 E 359848 z 105–135 m

Koordinaattiselite: Lemonkellarinmäen taistelukaivannon keskikoordinaatti (5 p lidarpaikannus)

Inventointihavainnot 2024:

Alajärven ja Iso-Munakas- järven kannaksen koillispuolella Lemonkellarinmäellä on useita taistelukaivantoja. Pisin kaivanto on Lemonkellarinmäen etelärinteellä, joka alkaa leirikeskukselle vievän tien vierestä ja jatkuu itään välillä haarautuen noin 520 metriä. Kaivanto on paikoitellen louhittu kallioon ja paikoin kaivettu kiviseen moreenimaahan. Kivet on heiteltä kaivannon edustalle alarinteen puolelle. Kaivannon syvyys vaihtelee reilusta metristä pariin metriin ja leveys noin metristä puoleentoista. Lemonkellarinmäen maasto on melko tiheää sekametsää ja havainnointimahdollisuudet eivät olleet mitä parhaimmat. Lemonkellarinmäen länsiosassa, Turun valtatie kaakkoispuolella on muutama syvämpi korsumainen kaivanto ja lyhyitä taistelukaivantoja. Turun tien luoteispuolella on myös kymmeniä metrejä pitkä taistelukaivanto, joka on kaivettu hiekkamoreenimaastoon. Kohteen aluerajaus tehtiin 5p laserkeilausaineiston perusteella. Ks. kartta edellisen kohteen yhteydestä.

Kuva 17. Lemonkellarinmäellä kulkee avoin sähköjohtolinja, jonka alapuolella taistelukaivanto risteilee. Kuvattu kaakkoon.

Kuva 18. Lemonkellarinmäen kallioon louhittu kaivanto alkaa leirikeskukselle vievän tien vierestä. Kuvattu koilliseen.

Kuva 19. Turun valtatie luoteispuolella on hiekkamoreeniin kaivettuja taistelukaivantoja. Kuvattu koilliseen.

Muut kulttuuriperintökohteet

13. Hirvilampi

Muinaisjäännöstunnus: uusi kohde

Muinaisjäännösstatus: muu kulttuuriperintökohde

Muinaisjäännöstyypit: kivistykset, rökkiöt

Ajoitus: ajoittamaton

Koordinaatit: N 6766675 E 358496 z 95,3 m

Koordinaattiselite: GPS maastomittaus

Inventointihavainnot 2024:

Hirvilammen eteläpuolella ja Vuorentaan peltoalueen koillispuolella sijaitsevalla pienellä metsäisellä mäenkumpareella havaittiin maansekainen rökkiö. Rökkiön koko on noin 3 x 4 metriä ja korkeus noin puoli metriä. Kivien koko on noin 30–60 cm. Rökkiön itäpuoli vaikutti kaivellulta. Rökkiön reunaan tehtiin pieni lapionpisto, jossa oli sekoittunutta multaa ja muutamia hiilenpaloja. Noin 15 cm:n jälkeen alkoi koskemattomalta vaikuttava harmaa hiesu. Rökkiön kaakkoispuolella, noin 15 metrin päässä on suuri (halk. noin 5 metriä ja syvyys noin 2 metriä) kuoppa, kenties vanha maakellari- tai maanottokuoppa. Kuopan vieressä on irtonaista kivikkoa, joka vaikuttaa kuopasta nostetulta. Rökkiö on kuitenkin sen verran etäämmällä kuopasta, ettei se vaikuttanut modernilta raivauskivikolta. Havainnointimahdollisuudet olivat kuitenkin melko huonot, koska vastapudonneet lehdet peittivät alueen maanpinnan lähes täysin.

Mäellä havaittu rökkiö voi olla pellonraivausrökkiö, koska se sijaitsee peltojen reunassa 1700–1900-luvun karttojen mukaan. Rökkiön sijainti pienen mäen päällä on kuitenkin hieman outo raivausrökkiölle. 1900-luvun historiallisten ilmakuvien mukaan paikalla on ollut metsäinen alue pellon keskellä. Rökkiön kaakkoispuolella on sijainnut lato tms. ulkorakennus 1950-luvulla. Rökkiöstä noin 90 metriä etelään on löydetty rautakautinen kupurasolki, joten rökkiön liittyminen rautakauteenkaan ei ole täysin poissuljettua, mutta siihen viittaavia havaintoja ei tehty.

Kuva 20. Röykkiön reunalle, lapion osoittamalle kohdalle tehtiin pieni koepisto.

Kartta 23. Kohteiden 13 ja 16 sijainnit. MK 1: 8000.

14. Kivijoki

Muinaisjäännöstunnus: uusi kohde

Muinaisjäännösstatus: muu kulttuuriperintökohde

Muinaisjäännöstyyppi: asuinpaikat

Ajoitus: historiallinen

Koordinaatit: N 6763891 E 354196 z 111-113 m

Koordinaattiselite: Alatalon pihapiirin keskikoordinaatti

Aiemmat tutkimukset: Timo Jussila inventointi 2008

Inventointihavainnot 2024:

Timo Jussila on inventoinut kohteen vuonna 2008, muttei määritellyt sitä silloin arkeologiseksi kohteeksi. Kivijoen aluetta tarkasteltiin nyt uudelleen ja vuoden 1773–1774 kartassa Kivijoen kohdalla on kaksi taloa, yksi Vanhan Härkätien kummallakin puolella. Ylitalon kohta on yhä asuttu ja pihapiiri hoidettu. Alitalon kohdalla on vanhoja puisia rakennuksia, ja talo vaikutti autiolta. Pihoja ei ole liiemmin muokattu ja rakennuskanta on melko vanhaa, joten alueen maaperässä voi olla säilyneitä rakenteita tai kulttuurikerroksia vanhemmasta asutuksesta. Kohteen aluerajaus tehtiin Katinalan isojakokartan (H9:7/6–12 Katinala, 1773-1774) perusteella.

Kartta 24. Kohteen 14 sijainti ja aluerajaus. MK 1: 8000.

Kartta 25. Kivijoen talot Härkätien molemmin puolin Katinalan isojakokartalla 1773-1774.

15. Hämeen Härkätie Huhmaristontie

Muinaisjäännöstunnus: uusi kohde

Muinaisjäännösstatus: muu kulttuuriperintökohde

Muinaisjäännöstyyppi: kulkuväylät, tienpohjat

Ajoitus: historiallinen

Koordinaatit: N 6758478 E 357224 z 124-125 m

Koordinaattiselite: Siltarumpu kosteikon kohdalla

Inventointihavainnot 2024:

Yksi mahdollinen reittivaihtoehto vanhemmalle Hämeen Härkätie linjaukselle kulkee Turun valtatie luoteispuolella, Sipoonmäeltä Loukkuniitynmäelle. Tielinja näkyy tienä vuoden 1918 uusjakokartalla sekä vuoden 1961 peruskartalla. Tien koillisosa on yhä käytössä olevaa tietä (Renkovahantie ja Bremerintie), mutta Huhmaristontien lounaispuolella tie on jäänyt pois käytöstä viimeistään 1960-luvulla. Huhmaristontieltä lounaaseen tie on metsätietä, mutta muuttuu metsittyneeksi noin 100 metrin päässä tiestä. Vanha tielinja näkyy rinnevarjosteessa ja on hahmotettavissa metsässä tien ojien perusteella. Kosteikon ylityksen kohdalla on pieni lohkotuista kivistä tehty siltarumpu ja kivipengerrystä noin 15 metrin matkalla. Koska 1700-luvun kartoille ei ole merkitty tielinjoja, ei ole mahdollista sanoa varmaksi, onko tällä kohtaa kulkenut Härkätien vanha linjaus vai onko tie nuorempi. Tämän vuoksi kohde määriteltiin muuksi kulttuuriperintökohteeksi. Ks. sijainti Kartta 20.

Kuva 21. Pois käytöstä jääneen tien kohdalla sijaitsee lohkotuista kivistä tehty siltarumpu. Kuvattu luoteeseen.

Löytöpaikka

16. Lakisto

Muinaisjäännöstunnus: 1000051290

Muinaisjäännösstatus: löytöpaikka

Muinaisjäännöstyyppi: löytöpaikat

Ajoitus: rautakautinen, historiallinen

Koordinaatit: N 6766584 E 358492 z 92,5 m

Koordinaattiselite: löytäjän ilmoittama koordinaatti

Aiemmat tutkimukset: -

Aiemmat löydöt: soikea kupurasolki (ei vielä KM-numeroa)

Aiemmat tiedot:

Kyppi: Pellosta on vuonna 2024 löytynyt metallinetsinnässä C-typin soikean kupurasoljen katkelma sekä uudelle ajalle ajoittuvia rahoja ja pienesineitä, kuten kengänsolkia.

Inventointihavainnot 2024:

Kupurasoljen löytöpaikka tarkastettiin inventoinnin yhteydessä. Alue on tasaista peltoa, joka oli sängellä. Lisähavaintoja kohteesta ei tehty. Löytöpaikan kohdalla on sijainnut Rääppiälästä kohti pohjoista johtanut tie tai polku. Tielinja näkyy Vuorentaan maakirjakartassa (H91:13/1-2) vuodelta 1703 sekä isojaonkartassa (H91:13/7-15) vuosilta v. 1886-1889. Löydetyt esineet, kuten kengänsoljet ja muu pienesineistö liittyyne tielinjaan. Historiallisissa kartoissa näkyvää tielinjaa ei voida enää paikantaa maastossa.

Ks. sijainti Kartta 23.

Kuva 22. Kupurasoljen löytöpaikan alue oli sängellä. Kuvattu kaakkoon.

Lähteet

Kirjallisuus

- Masonen, Jaakko 1989. Hämeen härkätie: synty ja varhaisvaiheet: varhainen maaliikenne arkeologisenä sekä historiallisena tutkimuskohteena. Tiemuseon julkaisuja 4. Tie- ja vesirakennushallitus.

Tutkimusraportit:

- Jussila, Timo 2008. Hattula, eteläisten osien osayleiskaava-alueen muinaisjäännösinventointi. Mikroliitti Oy.
- Kärkkäinen, Sinikka & Luoto, Kalle 2023. Hattulan Niinimäen tuulivoimapuistoalueen arkeologinen inventointi. Heilu Oy.
- Luoto, Kirsi 2006. Hämeenlinnan Sampo-Alajärven osayleiskaavan arkeologinen inventointi 2006. Museovirasto.
- Masonen, Jaakko & Heikkinen, Markku 1987. Hämeen Härkätien inventointikertomus 1986–1987. Hämeen tie- ja vesirakennuspiiri.
- Saukkonen, Jyri 1984. Hämeenlinnan inventointikertomus 1984.
- Saukkonen, Jyri 1985. Hattulan inventointikertomus 1985.

Digitaaliset lähteet:

- Kulttuuriympäristön palveluikkuna:
<https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/portti/read/asp/default.aspx>

Kartat:

Kansallisarkisto:

- Maanmittaushallituksen historiallinen kartta-arkisto (kokoelma). Ib.* Senaatin kartasto:
 - o XIV 26 [Hattula] (--). Tiedosto 1. Kansallisarkisto. Viitattu 8.8.2024.
 - o XIV 27 [Vanaja (--). Tiedosto 1. Kansallisarkisto. Viitattu 8.8.2024.
- Maanmittaushallituksen historiallinen kartta-arkisto (kokoelma). Ia.* Pitäjänkartasto:
 - o 2131 08 Ia.* -/- _1 Vanaja (--). Tiedosto 1080400. Kansallisarkisto. Viitattu 9.8.2024. (v. 1842)
 - o 2131 09+2132 07 Ia.* -/- - Vanaja (--). Tiedosto 1. Kansallisarkisto. Viitattu 9.8.2024.
 - o 2131 06 Ia.* -/- - Hattula (--). Tiedosto 1080395. Kansallisarkisto. Viitattu 9.8.2024.
 - o 2131 06 Ia.* -/- _1 Vanaja (--). Tiedosto 1. Kansallisarkisto. Viitattu 9.9.2024.
 - o 2131 05 Ia.* -/- - Vanaja (--). Tiedosto 1080393. Kansallisarkisto. Viitattu 9.9.2024.
- Maanmittaushallituksen uudistusarkisto. MHA U Uudistuskartat ja -asiakirjat. H HÄMEEN LÄÄNI:
 - o Hattula. H9:11/3-6 Kouvola; N:ot 1-3, tiluskartta pelloista, niityistä ja jakoselitys (1764-1767). Tiedosto 1. Kansallisarkisto. Viitattu 9.8.2024.
 - o Hattula. H9:11/11-14 Kouvola; N:ot 1-3, kartta, jakokirja ja pyykkiselitys kotitiluksista (1766-1854). Tiedosto 1. Kansallisarkisto. Viitattu 9.8.2024.

- Hattula. H9:7/6–12 Katinala; Kartta ja selitys Katinalan ja Nummen (Lill-Luolais) yhteismetsästä (1773-1774). Tiedosto 1. Kansallisarkisto. Viitattu 9.8.2024.
- Hämeenlinna. H91:13/1–2 Vuorentaka; Tiluskartta ja asiakirjat (1703-1703). Tiedosto 1. Kansallisarkisto. Viitattu 26.8.2024.
- Hämeenlinna. H91:7/1-2 Luolaja; Tiluskartta ja selitys (1706-1706). Tiedosto 2. Kansallisarkisto. Viitattu 9.8.2024.
- Hämeenlinna. H91:7/8-9 Luolaja; Rajankäyntikartta ja selitys (1760-1763). Tiedosto 1. Kansallisarkisto. Viitattu 9.8.2024.
- Hämeenlinna. H91:7/10-24 Luolaja; N:ot 1-18, isojaonkartta ja jakokirja (1782-1805). Tiedosto 2. Kansallisarkisto. Viitattu 9.8.2024.
- Hämeenlinna. H89:5/3-25 Hattelmala; N:ot 1-7 tässä kylässä ja N:ot 1-6 Kankaantaan kylässä: isojaonkartta ja jakokirja (1784-1794). Tiedosto 7. Kansallisarkisto. Viitattu 26.8.2024.
- Hämeenlinna. H89a:18/12-18 Kirstula; Kirstulan, Vuorentaan, Parolan ja Järviöisten kylien yhteisestä takamaasta ja kruunun liikamaasta kartta ja asiakirjat (1781-1856). Tiedosto 2. Kansallisarkisto. Viitattu 26.8.2024.
- Hämeenlinna. H89a:18/3-11 Kirstula; Isojaon kartta ja asiakirjat kotitiluksista (1773-1787). Tiedosto 2. Kansallisarkisto. Viitattu 26.8.2024.
- Hämeenlinna. H91:13/7-15 Vuorentaka; Isojaon järjestelykartta ja asiakirjat Vuorentaan kylän kotitiluksilla (1886-1889). Tiedosto 1. Kansallisarkisto. Viitattu 26.8.2024.
- Maanmittauslaitoksen kartat. MH Alue- ja rajakartat. MH MH 40/- - Geografisk Charta öfver Våno Socken och Rängo Cappäl... (--). Tiedosto 2. Kansallisarkisto. Viitattu 21.11.2024. (v. 1751)

Maanmittauslaitos:

- Separat förrättningskarta, kartdel a, storskifte, Sattula, Koskis, Takajärvi och Vuohiniemi byars ägor (SKAALATTU)
- Erillinen toimituskartta, karttaosa X, uusjako, Luolajan jakokunta (SKAALATTU)

Vanhat painetut kartat- latauspalvelu:

- 2131 05 Renko, v. 1961
- 2131 08 Hyvikkälä, v. 1962
- 2131 09 Hämeenlinna, v. 1961
- 2131 06 Hyrvälä, v. 1961

Riksarkivet:

- "Geographisk Charta som Utwijisar huru Tafwastehus Lähns Infanterie Regimentet ähr Beläget Uthi sina Härader och Sochnar..."
[https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/K0024195_00001#?c=&m=&s=&cv=&xywh=4395%2C6502%2C2647%2C1220~:text=Finska%20handritade%20kartor%2C%20Finland%2C%20generalkartor%2C%20SE/KrA/0410/A/063%20\(1696\)%2C%20bildid%3A%20K0024195_00001](https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/K0024195_00001#?c=&m=&s=&cv=&xywh=4395%2C6502%2C2647%2C1220~:text=Finska%20handritade%20kartor%2C%20Finland%2C%20generalkartor%2C%20SE/KrA/0410/A/063%20(1696)%2C%20bildid%3A%20K0024195_00001)